Vol. 18 • No. 51 • Summer 2026

Received: 03 August, 2025 | Accepted: 30 December, 2025 | Published: 22 June, 2026

Journal of Architecture and Urban Planning, 18(51), 93-131

DOI: 10.30480/aup.2026.5983.2284

Document Type: Research Paper

Exploring the impact of world heritage registration on the quality of social life continuity in the historic city of Yazd

Mohammadreza Pahlevanzade

M.A. in Restoration and Revitalization of Historical Buildings and Urban Fabrics, Faculty of Conservation and Restoration, Iran University of Art, Tehran, Iran

Ali Zamanifard

Associate Professor, Department of Restoration and Revitalization of Historical Buildings and Urban Fabrics, Faculty of Conservation and Restoration, Iran University of Art (Corresponding Author)

E-Mail: zamanifard@art.ac.ir

Abstract

Historic cities are intricate, dynamic systems characterized by the interdependent interplay of physical structures, cultural practices, social interactions, economic activities, and managerial frameworks. The preservation and continuity of social life—defined here as the sustained patterns of community relations, neighborhood-based activities, intergenerational transmission of traditions, collective memory, place attachment, and everyday lived experiences—represent a cornerstone of authentic heritage conservation. Without vibrant social vitality, historic urban fabrics risk becoming static museums rather than living entities. The inscription of historic cities on the UNESCO World Heritage List introduces a pivotal shift, enhancingglobal recognition while imposing new dynamics that profoundly affect physical, cultural, social, and administrative dimensions. This process can create opportunities for enhanced protection and revitalization but also poses significant threats, including commodification, displacement, and the erosion of local socio-cultural fabrics.

Despite the emergence of modern approaches, such as the Historic Urban Landscape (HUL), which link physical conservation to social dynamics, a practical gap has emerged in Yazd between conservation goals and residents lived realities. Although the management plan aimed to improve residents` quality of life, observations reveal population shifts, declining social participation, and the conversion of living spaces into tourism venues. This research analyzes the impact of Yazd`s registration on the continuity of social life and its relationship with challenges to urban vitality.

Conducted within an interpretive paradigm and using a qualitative approach, the study employed inductive content analysis due to the limited availability of prior data on the social impacts of heritage registration in Iranian cities. Data were collected through semi-structured interviews with 30 experts, activists, and researchers in conservation, architecture, urban planning, and sociology, selected via purposive and snowball sampling based on their in-depth knowledge of changes occurring before and after registration. Focusing on experts provided broader insights into and analytical depth regarding the links between management and social dynamics.

The interviews totaling 1,110 minutes, were analyzed using MAXQDA, yielding 530 initial codes that were refined into 42 categories and ultimately grouped into eight main themes forming the conceptual framework of the social consequences of registration in Yazd. The analysis revealed that the inscription of Yazd on the World Heritage List has generated eight major trends in the city`s social life, resulting in a complex and often contradictory situation:

1. Emergence of New Patterns of Presence in Space: Registration has attracted new social groups, transforming patterns of presence within the historic fabric. Activities such as "texture tourism" (Baft-Gardi), café culture, cultural events, and the influx of students and creative class have turned the area into a "social showcase" and leisure destination. This has added dynamism but shifted the nature of urban life from residential to

performative and consumptive.
2. Formation of Coexistence, Competition, and Conflict: The presence drivers users (including traditional residents, tourists, investors, and foreign nationals), has generatedcompetition and conflict over space, interests, and values. Although some forms of coexistence have emerged, tensions persist between residents` need for peace and tourism related activities, as well as between the cultural values of local residents and newcomers.
3. Selective Concentration and Unbalanced Distribution: Post-registration development has been uneven, with investment and attention concentrated along tourism corridors and in central neighborhoods (e.g., Fahadan and the Jame Mosque area). Other areas within the buffer zone remain isolated, experiencing spatial injustice despite their potential.
4. Prevalence of Formalism and One-Dimensional Physicalism: Physical conservation and restoration have improved, but the focus remains on the "shell" and appearance of the historic fabric. This physically dominanted approach has neglected social meanings and residents` everyday needs (e.g., local services), reducing conservation to cosmetic changes intended to support tourism.
5. Fading and Declining Continuity of Residence: Indigenous residency is declining, despite revitalization goals. Insufficient financial and technical support for residents, combined with intrusive tourism activities, has made living in the area less desirable, leading to the replacement of local residents by temporary or immigrant groups. Social life has shifted from a continuous, neighborhood-based pattern to an event-based and episodic one.
6. Change in Discourse and Public Attitude: Registration has elevated the value of heritage in public discourse. However, this narrative has been dominated by official and tourism-oriented perspectives, marginalizing local micro-narratives and lived experiences under the broader World Heritage meta-narrative.
7. Transformation of Spatial Content: Activities and land uses have changed, with non-native investors treating space as a commodity. Houses have become capital assets and consumption venues, altering functional authenticity in favor of market logic a process that can be analyzed through the "concept of the “second circuit of capital.
8. Passive and Inefficient Management: The management structure has not adapted to the complexities arising from registration. The Lack of integrated urban management, transparent regulations, and genuine public participation has led to passive responses that fail to balance conservation and development.
Analysis of the findings indicates that Yazd's inscription on the World Heritage List, rather than ensuring stable conservation, has resulted in "Unstable Mutability." Under this condition, the historic city oscillates between rigid physical preservation and unchecked economic exploitation. The concept of "continuity"—traditionally understood as the persistence of values, relationships, and collective memory—has been replaced by frequent, and unstable changes driven by external factors such as fluctuations in tourism.
This research reveals a substantial gap between UNESCO's theoretical approaches, such as the Historic Urban Landscape, which emphasizes the integration of social and physical dimensions, and the practical reality in Yazd. Although registration has enhanced the city's global brand and drawn attention to its physical heritage values, the lack of a community-oriented strategic plan has prevented it from protecting "social life" as the spirit of the place. The dominance of a form-oriented and economy-driven approach has caused the exchange value of space to surpass its use and ritual values, marginalizing indigenous residents—the primary bearers of intangible heritage—or redefining their roles in performative them.
Ultimately, the continuity of social life in Yazd depends on a transition from "Physical-Centric Conservation" to "Community-Centric Conservation." This requires a fundamental revision of management structures, recognition of residents` right to the city, equitable distribution of the benefits of World Heritage registration, and the establishment of a balance between the tourism industry and the requirements of sustainable living. Without this revision, Yazd may preserve its earthen body, but its social and semantic essence will be sacrificed to commodification and museumification. The findings of this research serve as a warning to policymakers emphasizing that the sustainability of a historic city cannot be achieved solely by preserving buildings but also requires keeping the authentic flow of life alive within the veins of this ancient urban fabric.

Keywords: UNESCO World Heritage, historic city of Yazd, social life continuity, community vitality, heritage conservation

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۰۵/۱۲ | تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۴/۱۰/۰۹ | تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۴/۰۱

فصلنامهٔ علمی نامه معماری و شهرسازی، ۱۸(۵۱)، ۹۳-۱۳۱
DOI: 10.30480/aup.2026.5983.2284
نوع مقاله: پژوهشی

واکاوی تأثیر ثبت جهانی بر کیفیت تداوم زندگی اجتماعی شهر تاریخی یزد از منظر پژوهشگران و کنشگران حفاظت*

محمدرضا پهلوان‌زاده
دانش‌آموخته کارشناسی ارشد مرمت و احیای بناها و بافت‌های تاریخی-گرایش میراث شهری، دانشکده حفاظت و مرمت، دانشگاه هنر ایران، تهران، ایران

علی زمانی‌فرد
دانشیار گروه مرمت و احیای بناها و بافت‌های تاریخی، دانشکده حفاظت و مرمت، دانشگاه هنر ایران، تهران، ایران (نویسنده مسئول)
E-Mail: zamanifard@art.ac.ir

چکیده

شهرهای تاریخی، مجموعه‌هایی پیچیده و دارای ابعاد و وجوه گوناگون‌اند که حفظ و تداوم زیست اجتماعی در آن‌ها از مهم‌ترین ارکان حفاظت از شهر تاریخی به شمار می‌رود. ثبت شهرهای تاریخی در میراث جهانی یونسکو، با ایجاد وضعیتی متفاوت، تأثیرات گسترده‌ای بر ابعاد کالبدی، فرهنگی، اجتماعی و مدیریتی این شهرها دارد که می‌تواند فرصت‌ها و تهدیدهایی را برای تداوم زندگی اجتماعی شهر تاریخی به‌دنبال داشته باشد. هدف این پژوهش واکاوی تأثیر ثبت جهانی شهر تاریخی یزد بر تداوم زیست اجتماعی آن است. مطالعه با رویکرد کیفی و استفاده از شیوهٔ تحلیل محتوای استقرایی انجام شده و داده‌ها از طریق مصاحبهٔ نیمه‌ساختاریافته با ۳۰ نفر از حفاظت‌گران و متخصصان حوزه‌های مرتبط جمع‌آوری شده است. روش تحلیل داده‌ها تحلیل محتوای کیفی به کمک نرم‌افزار MAXQDA و استخراج مضامین کلیدی است که به شناسایی ابعاد مختلف تأثیر ثبت جهانی بر زندگی اجتماعی یزد منجر شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد ثبت جهانی، علاوه بر ایجاد تغییرات کالبدی و مدیریتی، تأثیرات متناقضی بر زندگی اجتماعی داشته است؛ از یک سو فرصت‌هایی برای تداوم و ارتقای زیست اجتماعی فراهم کرده و از سوی دیگر چالش‌هایی چون گسست اجتماعی و تغییر در عملکردها، فعالیت‌ها و الگوهای رفتاری فضا را به‌همراه داشته است. این روند متاثر از عوامل فرادست و شرایط اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است که نیازمند راهکارهایی به‌منظور ایجاد توازن در زندگی اجتماعی و فعالیت‌های اقتصادی خواهد بود.

کلیدواژه‌ها: میراث جهانی، شهر تاریخی یزد، زیست اجتماعی، زندگی اجتماعی، حفاظت

* این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد محمدرضا پهلوان‌زاده با عنوان «واکاوی تأثیرات قرارگیری شهر تاریخی یزد در فهرست میراث جهانی بر چالش‌های تداوم زیست اجتماعی با رویکرد به حفاظت از شهر تاریخی» است که با راهنمایی دکتر علی زمانی‌فرد در دانشکده حفاظت و مرمت دانشگاه هنر ایران به انجام رسیده است.

مقدمه

شهرهای تاریخی، زیست‌بوم‌هایی پیچیده و پویایند که تداوم حیات آن‌ها وابسته به تعادل میان ابعاد کالبدی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و مدیریتی است. در این میان، شهر تاریخی یزد به‌عنوان نخستین شهر ایران که در سال ۱۳۹۶ در فهرست میراث جهانی یونسکو به ثبت رسید، نمونه‌ای شاخص از مواجههٔ زیست تاریخی با فرایندهای جهانی حفاظت به شمار می‌آید.

در تجربه‌های مشابه در شهرهای تاریخی جهان، براساس برخی پژوهش‌ها و داده‌های آماری می‌توان به ایجاد تغییراتی در ابعاد گوناگون شهرهای تاریخی در اثر ثبت جهانی پی برد. برای مثال مسئلهٔ ایجاد توازن میان فعالیت‌های گردشگری با مسئولیت حفاظتی، معمولاً تنش یا درگیری میان ذی‌نفعان و کنشگران گوناگون محیط (TUCKER & EMGE, 2010, 2) یا رشد گردشگری در اثر ثبت جهانی (Gonzalez & Dans, 2018) از جمله پیامدهای یادشده‌اند. از سوی دیگر پژوهش‌های متعددی به تأثیر رشد گردشگری بر ابعاد اجتماعی شهرهای تاریخی مانند اعیانی‌سازی و برون‌رانی جمعیت بومی اشاره می‌کنند که از آن جمله می‌توان به روایت‌های موجود در ارتباط با اعیانی‌سازی گردشگری پای‌ۀ دمشق اشاره داشت (کریس و دی‌سنا، ۱۴۰۰، ۳۲۱- ۳۴۶).

رصد تجربهٔ یزد نیز (براساس مشاهدهٔ فعالآنهٔ میدانی و گفتگو با برخی صاحب‌نظران) نشان می‌دهد که ثبت جهانی، فراتر از رویدادی حفاظتی، پدیده‌ای چندوجهی است که می‌تواند الگوهای زیست اجتماعی را دگرگون سازد و میان اهداف حفاظتی، گردشگری و کیفیت زندگی ساکنان تنش ایجاد کند. چنانکه پس از ثبت جهانی، در یزد تغییراتی در ساختار اقتصادی و فضایی شهر تاریخی پدید آمده است؛ از رشد چشمگیر کاربری‌های اقامتی و گردشگری تا افزایش ارزش املاک، تغییر در کاربران فضا و کاهش حضور ساکنان بومی در عرصه‌های عمومی. گزارش‌های پایش میراث جهانی (پایگاه میراث جهانی شهر تاریخی یزد، ۱۳۹۹ و ۱۴۰۱) نیز بر این تحولات و پیامدهای اجتماعی آن صحه می‌گذارند. درحالی‌که یکی از اهداف ثبت جهانی، «ارتقای کیفیت زندگی ساکنان» عنوان شده بود، امروز نگرانی‌هایی در خصوص کاهش مشارکت اجتماعی، تضعیف پیوندهای محلی و تداوم زیست در بافت تاریخی یزد مطرح است.

این وضعیت، ضرورت بازاندیشی در نسبت میان ثبت جهانی و تداوم زیست اجتماعی را آشکار می‌کند. از دیدگاه نظری، رویکرد «منظر شهری تاریخی» یونسکو (UNESCO, 2011) و اصول «والتا» (ICOMOS, 2011) بر پیوند میان حفاظت کالبد و پویایی اجتماعی - فرهنگی تأکید دارند. براساس این دیدگاه‌ها، حیات شهر تاریخی تنها زمانی تداوم می‌یابد که جامعهٔ محلی به عنوان حامل ارزش‌های ناملموس، در متن فرایند حفاظت حضور فعال داشته باشد (پاکزاد، ۱۳۹۱؛ پوربهادر و فدایی‌نژاد، ۱۳۹۷). بااین‌حال، تجربهٔ یزد نشان می‌دهد که در عمل، میان اهداف حفاظتی و پویایی اجتماعی نوعی شکاف در حال شکل‌گیری است.

بر این اساس، مسئلهٔ اصلی این پژوهش آن است که ثبت شهر تاریخی یزد در فهرست میراث جهانی یونسکو چه تأثیری بر تداوم زیست و زندگی اجتماعی در این شهر تاریخی داشته و چگونه با چالش‌های کنونی تداوم آن مرتبط است؟

پیشینه پرداختن به موضوع نزد پژوهشگران

پژوهش‌های مرتبط با موضوع را می‌توان در دو دستهٔ کلی پژوهش‌های زندگی اجتماعی و پژوهش‌های میراث جهانی قرار داد. در ارتباط با زندگی اجتماعی یا حیات اجتماعی هرچند که پژوهش‌های گسترده‌ای به انجام رسیده، اما عموماً معطوف بر ارتباط این مفهوم با سایر مفاهیم هم‌پیوند آن بوده و کم‌تر تعریف مشخص و

روشنی از مفهوم زندگی اجتماعی در این پژوهش‌ها ارائه شده است. به‌هرروی می‌توان از خلال دیدگاه‌ها و تحلیل‌های مطرح‌شده در این پژوهش‌ها رهیافتی برای جست‌وجوی چیستی مفهوم زندگی اجتماعی و روش‌های مطالعهٔ آن به دست آورد. در این میان آنچه که بیش از سایر پژوهش‌ها می‌تواند به پیشبرد پژوهش حاصر کمک کند، مطالعاتی است که دربارهٔ زندگی اجتماعی در بافت‌های تاریخی یا مقصدهای گردشگری به انجام رسیده است.

پژوهش‌های متعددی در ارتباط با مسائل و چالش‌های شهرهای تاریخی، بازشناسی و واکاوی نظام اجتماعی شهرها یا مناطق و مناظر شهری تاریخی و همچنین مدیریت شهرهای تاریخی به انجام رسیده است که در هر گروه از پژوهش‌ها بخشی از آن‌ها به نمونه‌های میراث جهانی اختصاص داشته است. هرچند که در این زمینه پژوهش‌های فارسی و مرتبط با محوطه‌های ایرانی تعداد بسیار اندکی دارند، اما در پژوهش‌های بین‌المللی می‌توان نمونه‌های مرتبط بیش‌تری را جست‌وجو کرد که به‌لحاظ روش‌شناسی و مواجهه با موضوع دربردارندهٔ رهیافت‌های درخور توجهی‌اند.

جدول ۱. جمع‌بندی پیشینه پرداختن به موضوع از نگاه پژوهشگران مختلف

	شهرهای تاریخی	محوطه‌های میراث جهانی	شهر تاریخی یزد
ابعاد و وجوه اجتماعی	ضرورت واکاوی و بازشناسی نظام اجتماعی شهرهای تاریخی	تحولات اجتماعی پیامد ثبت جهانی، مسئلهٔ مشارکت ذی‌نفعان و ادراک شهر در فرایند ثبت جهانی	بررسی ادراک ساکنان در ارتباط با توسعهٔ گردشگری در بافت تاریخی یزد
مسائل و چالش‌ها	تخلیه و جابجایی جمعیت	شناسایی چالش‌ها و تعارض‌های اجتماعی میان ذی‌نفعان	سازوکارهای پایش و نظارت بر حفاظت شهر تاریخی
مدیریت و رهیافت‌های حفاظت شهری	رویکرد حفاظتی منظر شهری تاریخی به‌عنوان راهکاری جامع برای حفاظت	مدل‌های مدیریت فرایندی محوطه میراث جهانی	ضرورت مدیریت یکپارچهٔ شهری

در مجموع از منظر پرداختن به موضوع، پژوهش‌های پیشین را می‌توان در سه محور عمده طبقه‌بندی کرد: الف) مطالعات مربوط به زندگی اجتماعی در بافت‌های تاریخی، ب) پژوهش‌های مرتبط با مدیریت و مشارکت در محوطه‌های میراث جهانی، و ج) مطالعات موردی پیرامون شهر تاریخی یزد.

محور نخست که پژوهش‌های فراهانی و لوزانوفسکا[1] (2015) ، جاودان و همکاران (۱۳۹۸) و پژوهش محسنی و زمانی‌فرد (۱۳۹۸) در شمار این دسته‌اند، در مجموع بر اهمیت نقش روابط اجتماعی و مشارکت ساکنان در پویایی حیات تاریخی شهرها تأکید دارند، اما کم‌تر به اثر فرایندهای کلان مانند «ثبت جهانی» بر پایداری و تداوم این حیات پرداخته‌اند.

پژوهش‌های محور دوم که پوربهادر و فدایی‌نژاد (۱۳۹۷)، لی[2] و همکاران (2020) و استجرنتروم[3] و همکاران (2020) را می‌توان در شمار آنان دانست، نشان می‌دهند که ثبت جهانی نه‌تنها رویدادی حفاظتی، بلکه فرایندی اجتماعی و مدیریتی است که می‌تواند مناسبات قدرت و مشارکت را بازتعریف کند. بااین‌حال، در بیش‌تر موارد تمرکز بر ساختارهای مدیریتی بوده و تأثیر این تغییرات بر حیات اجتماعی شهرها به‌طور مستقیم بررسی نشده است.

محور سوم به مطالعات مرتبط با شهر تاریخی یزد اختصاص دارد. در این گروه می‌توان به پژوهش رضایی (2017)، تیمورتاش و همکاران (۱۴۰۲) و نیز یزدگرد و همکاران (۱۴۰۰) اشاره کرد. هرچند این مطالعات به ابعاد مختلف پیامدهای ثبت جهانی پرداخته‌اند، اما تأثیر این فرایند بر تداوم زیست اجتماعی ساکنان به‌صورت

جامع و در پیوند با نظریه‌های حیات اجتماعی و منظر شهری تاریخی بررسی نشده است.
با مرور این سه جریان پژوهشی می‌توان دریافت که شکاف اصلی در پژوهش‌های این حوزه، فقدان تحلیلی میان‌رشته‌ای از تأثیر ثبت جهانی بر حیات اجتماعی شهرهای تاریخی در بستر ایران است؛ به‌ویژه آن‌که بیش‌تر پژوهش‌ها یا به بررسی ابعاد کالبدی و مدیریتی پرداخته‌اند یا به تحلیل تقابل گردشگری و حفاظت، بی‌آنکه میان این حوزه‌ها ارتباط برقرار کنند و ارتباط مجموع آن‌ها را با بعد اجتماعی شهر واکاوی نمایند. ازاین‌رو، پژوهش حاضر با تمرکز بر شهر تاریخی یزد می‌کوشد این خلأ را پر کرده و با بهره‌گیری از نگاه اجتماعی، نسبت میان ثبت جهانی و تداوم زیست اجتماعی را به‌صورت تحلیلی و بومی واکاوی کند.

روش پژوهش

با توجه به پدیدهٔ مورد مطالعه، این پژوهش در دستهٔ پارادایم تفسیری قرار می‌گیرد. با توجه به نبود داده‌های منسجم و دانش طبقه‌بندی‌شدهٔ پیشین دربارهٔ تأثیرهای ثبت جهانی شهرهای تاریخی بر ابعاد گوناگون شهرهای تاریخی ایران، به‌منظور فهم و درک پیامدهای ثبت جهانی شهر تاریخی یزد، از تجارب زیستهٔ افراد مطلع بهره گرفته شده و اصالت معنایی از طریق تجربهٔ زیستهٔ مصاحبه‌شوندگان به دست آمده است. این پژوهش با رویکرد کیفی به انجام رسیده و بیش از آنکه آزمون چارچوب اولیه‌ای در ارتباط با تأثیرات ثبت جهانی در شهرهای تاریخی باشد، در پی کشف و پروراندن مفاهیمی است که تبیین‌کنندهٔ پیامدهای ثبت جهانی در شهرهای تاریخی ایران باشد. در این پژوهش از تحلیل محتوای کیفی به‌عنوان شیوهٔ پژوهش و به‌منظور ساخت مدلی برای توصیف پدیده به شکل مفهومی استفاده شده است.
برای این منظور گروه‌های هدف گوناگونی قابل شناسایی‌اند که ساکنان، شاغلان و کسبه، دانشجویان، گردشگران و بازدیدکنندگان، سرمایه‌گذاران، مدیران، کنشگران و پژوهشگران از مهم‌ترین آن‌ها به شمار می‌روند. در واقع گردآوری داده‌ها و روایت‌های ناظر بر زیست اجتماعی شهر تاریخی در سال‌های پس از ثبت جهانی می‌تواند با هدف قرار دادن هر یک از گروه‌های ذی‌نفع صورت پذیرد و کیفیت تداوم زیست اجتماعی از منظر نگاه و تجربهٔ زیستهٔ آنان واکاوی گردد. از این رو با بررسی شرایط و اطلاعات موجود در روایت هر یک از این گروه‌ها سعی در انتخاب گزینهٔ مناسب برای این هدف بوده است.

جدول ۲. مقایسه اطلاعات و روایت‌های در دسترس هر یک از گروه‌های اجتماعی مورد بررسی در بافت تاریخی یزد

گروه‌های مورد بررسی	اطلاعات و روایت‌های در اختیار هر گروه	شرایط مؤثر بر سوگیری ذهنی و بیان تجربهٔ زیسته هر گروه
ساکنان، شاغلان و کسبه	روایت‌های دست اول و حقیقی از ذی‌نفعان اصلی بافت تاریخی و واقعیت‌های سکونت و زندگی اجتماعی در بافت تاریخی	خلط وقایع سیاسی، اجتماعی و اقتصادی کلان هم‌زمان با سال‌های گذشته به‌عنوان عامل تأثیرگذار در نگرش و حافظه جمعی ساکنان و تأثیر آن در روایت رویدادها که باعث می‌شود اطلاعات پراکندهٔ نامرتبط با پدیدهٔ ثبت جهانی در داده‌ها وارد گردد[۴]. همچنین کاهش سرمایهٔ اجتماعی میراث فرهنگی در سطح مفهومی و نهادی باعث می‌شود تا روایت‌ها جهت‌دار باشند و تفکیک نقطه‌نظرهای مربوط به تأثیر شیوهٔ حکمروایی شهری و مدیریت بافت تاریخی از مسئلهٔ ثبت جهانی مخدوش گردد.

گروه‌های مورد بررسی	اطلاعات و روایت‌های در اختیار هر گروه	شرایط مؤثر بر سوگیری ذهنی و بیان تجربهٔ زیسته هر گروه
دانشجویان، بازدیدکنندگان و گردشگران	دقت نظر و کنجکاوی در ابعاد و وجوه گوناگون شهر تاریخی	تجربهٔ مقطعی حضور در بافت تاریخی یزد و عدم اشراف کامل بر خط زمانی رخدادها
سرمایه‌گذاران	گروه فعال در محیط اقتصاد شهر و عاملان رونق‌بخشی به بازار املاک و مستغلات به‌عنوان محرک ارتقای ارزش افزودهٔ املاک	تأثیر روندهای اقتصادی بر احساس و نگاه آنان در ارتباط با محل سرمایه‌گذاری (بافت تاریخی)
مدیران	آگاهی از داده‌ها و اطلاعات طبقه‌بندی‌شدهٔ منسجم	محافظه‌کاری در بیان صریح دیدگاه‌ها و واقعیت‌ها و ارائهٔ روایت‌های بعضاً مخدوش از عملکرد سازمان تحت مدیریت خود یا سازمان‌های رقیب
پژوهشگران و کنشگران	ارائهٔ روایت‌ها و تحلیل‌هایی که هم‌زمان از چند پدیدهٔ بزرگ‌تر ناشی می‌شوند و تفکیک منشأ آن‌ها معمولاً نیازمند فرایندهای تحلیلی بعدی است. دسترسی به روایت‌ها و داده‌های عینی و میدانی حاصل از تجربهٔ فعالیت در زمینهٔ توانایی برقراری رابطهٔ علت و معلولی میان مشاهدات عینی از زندگی اجتماعی شهر تاریخی و تغییرات آن در سال‌های پس از ثبت جهانی با تصمیم‌گیری‌ها و تغییرات ساختاری و نهادی برآمده از ثبت جهانی آگاهی نسبی از داده‌ها و اطلاعات طبقه‌بندی‌شدهٔ منسجم	تأثیر نگاه تخصصی و آکادمیک و نیز ارزش‌های مفروض حفاظتی بر ارائهٔ روایت‌ها و نقطه‌نظرها و در نتیجه تحلیل رخدادها و پیامدهای ثبت جهانی از نقطه‌نظر خاص

در میان گروه‌های یادشده گروه کنشگران و پژوهشگران به‌دلیل حضور در فرایند ثبت جهانی یا اطلاع از آن و ابعاد مختلف آن و نیز برخورداری از حافظهٔ منسجم‌تری از سلسله رخدادهای منتهی به ثبت و پس از آن، برخورداری از مجموعه داده‌ها و اطلاعات وسیع‌تر از کلیت بافت تاریخی، امکان بیان نقطه‌نظرها به تفکیک روایت و تحلیل، امکان بیان دیدگاه‌ها به تفکیک کل و جزء و همچنین وجود ارتباط و اعتمادسازی پیشین توسط پژوهشگر برای پیشبرد این پژوهش انتخاب شدند. این گروه شامل فعالآن اجتماعی، افرادی که فعالیت‌های داوطلبانهٔ اجتماعی و حفاظتی در محله‌ها دارند، حفاظت‌گران و مشاوران فعال در زمینهٔ حفاظت از بافت و بناهای تاریخی، پژوهشگران فعال در زمینهٔ بافت تاریخی یزد و فعالآن گردشگری بوده‌اند. لازم به ذکر است که در انتخاب این افراد، برخورداری از تجربهٔ بی‌واسطهٔ حضور و فعالیت در بافت تاریخی یزد (به‌صورت کنشگری حفاظتی و اجتماعی، فعالیت پژوهشی یا حرفه‌ای، سکونت و...) در سال‌های پیش و پس از ثبت جهانی (به‌دلیل امکان روایت تغییرات و مقایسه وضعیت قبلی و بعدی) معیار اصلی بوده است.
در این راستا در قالب ۱۹ مصاحبهٔ فردی یا گروه بحث مجموعاً به مصاحبه با ۳۰ نفر از متخصصان و کنشگران گروه هدف پژوهش پرداخته شد. در مجموع ۱۱۱۰ دقیقه مصاحبهٔ حضوری نیمه‌ساختاریافته انجام شد (پرسش‌های اولیهٔ مصاحبه، فهرست مصاحبه‌شوندگان و علت انتخاب آن‌ها در پی‌نوشت ارائه گردیده است[۵]).
در پژوهش‌هایی این‌چنین که با شیوهٔ کلی استقرای تحلیلی انجام می‌شود و طی آن با گروهی از افراد مصحابه می‌شود، پژوهشگر پس از حضور در میدان پژوهش و گردآوری داده‌هایی چند، شروع به پروراندن مقوله‌هایی می‌کند که داده‌ها توضیح دهند و این امر تا جایی ادامه پیدا می‌کند که پژوهشگر مطمئن شود این داده‌ها برای محیط پژوهش او مناسبت و جامعیت دارند و جستجوهای بعدی می‌تواند فعالیتی بی‌پایان و تکراری باشد. در اینجا اشباع علمی رخ می‌دهد (Blaikie, 2000 به نقل از Turner, 1981). در نتیجه با رسیدن به اشباع علمی نقطه‌نظرات مصاحبه‌شوندگان روند مصاحبه‌ها متوقف گردید. شناسایی افراد مصاحبه‌شونده

نیز به روش زیر صورت گرفت:

۱. شناخت اولیهٔ پژوهشگر از افراد یا گروه‌هایی که در سال‌های پیش و پس از ثبت جهانی فعالیت‌های اجتماعی و حفاظتی در محله‌های شهر تاریخی داشته‌اند و می‌توانند روایت‌های عینی و میدانی خود را در ارتباط با تداوم یا تغییر زندگی اجتماعی در محله‌های یادشده با پژوهشگر به اشتراک بگذارند؛

۲. روش گلوله برفی و استفاده از پیشنهاد مصاحبه‌شوندگان برای شناسایی افراد جدید.

در ادامه با کاربست شیوهٔ تحلیل محتوای کیفی به صورت استقرایی به‌منظور رسیدن به مضمون‌ها و مفهوم‌هایی برای تبیین تأثیرات ثبت جهانی بر زندگی اجتماعی شهر تاریخی یزد، به کدگذاری باز واحدهای معنادار مصاحبه‌ها و سپس استخراج زیرمقوله‌ها، مقوله‌ها و مضمون‌ها در نرم‌افزار MAXQDA پرداخته شد. بدین ترتیب که در ابتدا طی بازخوانی کامل متن مصاحبه‌ها، واحدهای معنادار درون آن‌ها شناسایی شدند و کدگذاری باز بر روی آن‌ها انجام شد. در این مرحله ۵۳۰ کد از مجموع مصاحبه‌ها استخراج گردید. در مرحلهٔ بعد کدهایی که دارای هم‌سانی مفهومی بوده‌اند یا یه پدیده‌ای مشترک اشاره داشتند، ذیل مفهومی با سطح انتزاع بالاتر طبقه‌بندی شده‌اند و مقوله‌های برآمده از مصاحبه‌ها را شکل داده‌اند. در پایان این مرحله ۴۲ مقوله از ترکیب و انتزاع کدهای اولیهٔ پژوهش به دست آمد. در مرحلهٔ پایانی مقوله‌هایی که در حوزه‌ای مفهومی یا یک زمینه‌ای مشخص با یکدیگر ارتباط برقرار می‌ساختند و مفهومی کلان‌تر را بیان می‌کردند، در کنار هم قرار گرفته و با نسبت دادن عبارتی جدید با سطح انتزاع بالاتر، ۸ مضمون نهایی پژوهش به دست آمدند. به عبارت دیگر داده‌های گردآوری‌شده به بخش‌های قابل مدیریت تقسیم می‌شوند و براساس ماهیت مشابه در قالب عنوان مفهومی یکسانی دسته‌بندی و مفهوم‌گذاری می‌شوند؛ مقصود از مشابهت به‌لحاظ ذهنی است، نه الزاما اشاره به یک پدیده عینی یکسان (Corbin & Strauss, 2015).

در تمامی این مراحل از یادداشت‌های تحلیلی و ترسیم نمودار برای یافتن رابطه میان مفاهیم کمک گرفته شده است. پس از احصای مضمون‌های نهایی پژوهش و ترسیم نمودار ارتباط میان مفاهیم، تحلیل و تفسیر یافته‌ها براساس داده‌ها و گزارش‌های میدانی موجود و مبانی نظری پژوهش انجام شد تا به بیان روشن‌تری از روندها و سازوکارهای پیرامون روند ثبت جهانی در شهر تاریخی یزد دست یافته شود. همچنین روایت‌های ساکنان نیز در ارتباط با پدیده‌های عینی‌تر مانند گردشگری و کیفیت زندگی در محله گردآوری شد و در روند تحلیل‌ها مورد استفاده قرار گرفت تا با روایت کنشگران مرتبط تطبیق داده شود و سنجیده شود؛ اما کلیت مضمون‌های مورد اشاره در بخش یافته‌های پژوهش مربوط به روایت‌ها و دیدگاه‌های کنشگران و حفاظت‌گران است. ضمن اینکه این مضمون‌ها همچنان نیازمند سنجش گسترده‌تر به‌منظور پی بردن به میزان انطباق آن‌ها با نگرش‌های ساکنان‌اند که این امر باید در پژوهش‌های بعدی مورد توجه قرار گیرد. هرچند که در ترکیب مصاحبه‌شوندگان این پژوهش نیز می‌بایست به همپوشانی نقش‌های افراد توجه داشت. برای مثال ۳ نفر از مصاحبه‌شوندگان این پژوهش سابقهٔ مدیریت در پایگاه یا اداره‌کل میراث فرهنگی استان را نیز داشته‌اند. همچنین حدود ۱۲ نفر از ایشان ساکن بافت تاریخی یزد بوده و تجربهٔ زیستهٔ سکونت در بافت تاریخی را نیز دارایند. تعداد عمده‌ای از ایشان در گذشته حضور دانشجویی در بافت تاریخی را در دورهٔ تحصیل در دانشکدهٔ هنر و معماری یزد تجربه کرده‌اند. اما آنچه که در این پژوهش مستقیماً مورد پرسش قرار گرفته، تجربه‌ها و روایت‌های آنان در جایگاه پژوهشگر و حفاظت‌گر از بافت تاریخی بوده است.

چارچوب نظری پژوهش

کنوانسیون میراث جهانی ۱۹۷۲، با هدف حفاظت از آثار دارای «ارزش برجستهٔ جهانی»، سازوکاری بین‌المللی

برای صیانت، مدیریت و انتقال میراث فرهنگی و طبیعی به نسل‌های آینده تعریف کرده است (UNESCO, 1972). هرچند که همان‌طور که مسئلهٔ «بازشناسی و حفاظت شهرهای تاریخی، با تأخیر زمانی قابل ملاحظه‌ای نسبت به حفاظت و حراست از بناهای تاریخی یا «منومان»ها مورد توجه و تأیید قرار گرفت» (فلامکی، ۱۳۸۴، ۱)، کنوانسیون میراث جهانی نیز با تأخیر زمانی نسبت به زمان تصویب، شهرهای تاریخی را در شمار میراث بشری قلمداد کرد و به‌گونه‌های خاص میراثی افزود و همچنین «اجتماعات» را به‌مثابهٔ یکی از اهداف راهبردی کنوانسیون پذیرفت (Unesco.org). این تحول بر مبنای درک این واقعیت بود که حفاظت از میراث شهری بدون شناخت جامعه، حافظه جمعی و ارزش‌های اجتماعی آن ممکن نیست (Ashworth, Graham & Tunbridge, 2007). به‌عبارتی حفاظت از اجتماعات محلی نیز به‌عنوان یکی از اهداف برنامهٔ میراث جهانی شناخته شده است. از سوی دیگر اهمیت تداوم حضور ساکنان و اجتماعات برای حفاظت از ماهیت و میراث ناملموس شهر و نیز رعایت حقوق انسانی آنان ضروری است. اهمیت این امر در کنوانسیون حفاظت از میراث فرهنگی ناملموس یونسکو نیز به طور مجزا بازتاب داده شده است (UNESCO, 2003).

در این بازهٔ زمانی، تدوین رویکرد «منظر شهری تاریخی[۶] (HUL)» با تأکید رسمی یونسکو، در تلاش برای نهادینه‌ساختن همین نگاه جامع بوده است. این رویکرد، شهر تاریخی را نه مجموعه‌ای ایستا از ابنیه، بلکه سامانه‌ای پویا می‌داند که در آن کالبد، جامعه، اقتصاد، معنا و هویت در تعامل دائمی‌اند (UNESCO, 2011). از منظر HUL، حفاظت تنها زمانی پایدار است که با توسعهٔ اجتماعی، عدالت فضایی و کیفیت زندگی گره بخورد (Bandarin & van Oers, 2012).

دگرگونی شهرهای تاریخی در اثر ثبت جهانی

راهنمای اجرایی کنوانسیون میراث جهانی، ضمن ارائهٔ دسته‌بندی از گونه‌های آثار میراثی مشمول این برنامه، شهرهای تاریخی را در گروه گونه‌های خاص میراثی قرار داده است (World Heritage Centre, 2008). با وجود آنچه که بیان شد، در محوطه‌های میراث جهانی به‌ویژه در شهرهای تاریخی و بافت‌های شهری و سکونتی همواره پیامدها و معادلاتی پدیدار می‌شود که نیازمند ادراک و تحلیل عمیق‌تر به‌منظور سنجش تطابق آن با توصیه‌نامه‌ها و رویکردهای رسمی است. مطابق پژوهش‌های موجود، ثبت جهانی چهار دسته پیامد اصلی دارد:

الف) پیامدهای کالبدی- فضایی

افزایش مداخلات مرمتی و اعمال ضوابط سخت‌گیرانهٔ ناشی از توصیه‌های بین‌المللی و ملی، در بسیاری از شهرهای تاریخی به شکل‌گیری مسیرهای گردشگری و تمرکز سرمایه در پهنه‌ها یا بناهای خاص منتهی شده است (Pendlebury, 2013). در صورت نبود حکمروایی یکپارچه و رویکردی متوازن در مدیریت میراث، این روند می‌تواند به برگزیده‌سازی فضایی و کالایی‌شدن فرم‌ها و ارزش‌های کالبدی شهر تاریخی بینجامد؛ پدیده‌ای که در پژوهش‌های حفاظت شهری به‌عنوان یکی از پیامدهای رایج ثبت و بهره‌برداری میراثی مورد توجه قرار گرفته است (Smith, 2006; Harvey, 2001).

ب) پیامدهای اجتماعی- فرهنگی

رشد گردشگری داخلی و خارجی و پیامدهای حاصل از آن از جمله پیامدهای ثبت جهانی شهرهای تاریخی است (تیمورتاش و همکاران، ۱۴۰۱، ۶). زمانی که مکانی به مقصد گردشگری تبدیل می‌شود، حضور گردشگران،

برخوردها و فعالیت‌های آنان، بر معنا و احساس ساکنان نسبت به مکان سکونت خود تأثیر می‌گذارد و سبب دگرگونی هویت عمومی این مکان‌ها و به‌تبع آن تجربهٔ زیستهٔ ساکنانش می‌گردد (عظیمی و پرتوی، ۱۳۹۹). همچنین مطالعات متعدد دیگر (Tucker & Emge, 2010, 1- 14; Dans & González, 2018, 180- 189; Petric & other, 2020, 259- 267) به این تاثیر اشاره دارند. براساس نگاه ریچاردز[۷] این امر می‌تواند به ورود طبقات جدید، تنوع الگوهای زیست، اختلال در زندگی روزمره ساکنان، افزایش هزینه‌های زندگی و از دست رفتن اصالت فرهنگی بیانجامد او افزایش اعتماد به نفس ملی یا محلی را نیز از پیامدهای مثبت این ثبت می‌داند. این تغییرات بسته به کیفیت مدیریت مشارکتی محدوده می‌تواند انسجام محله‌ای را تضعیف یا تقویت کند و تداوم اجتماعی شهر را دستخوش تغییر نماید.

ج) پیامدهای معنایی- هویتی

مطابق نظریهٔ اسمیت[۸] (۲۰۰۶)، ثبت جهانی اغلب گفتمانی رسمی ایجاد می‌کند که در آن اولویت با «ارزش‌های کالبدی و مجلل» است و ارزش‌های زیسته، غیررسمی یا محلی ممکن است حاشیه‌نشین شوند. این «گفتمان رسمی میراثی» در بسیاری از شهرهای تاریخی موجب شده است (Holtorf & Fairclough, 2013):

- روایت‌های محلی کم‌رنگ شوند؛
- فعالیت‌های گردشگری بر فضا مسلط گردند؛
- روابط اجتماعی دگرگون شود؛ و
- گروه‌های محلی احساس طرد یا بی‌صدایی داشته باشند.

تغییر حافظهٔ جمعی و غلبهٔ روایت‌های بیرونی بر روایت‌های محلی می‌تواند پیامد مستقیم بازتعریف روایت‌های رسمی باشد (Nora, 1989). در این زمینه، هاروی[۹] (2001) هشدار می‌دهد که فرایندهای جهانی‌سازی میراث می‌تواند معانی اجتماعی و حافظهٔ تاریخی را تهی کند و شهر را به «نمایشگاه فرهنگ» تقلیل دهند. هاروی همچنین مفهوم چرخهٔ دوم سرمایه را در ارتباط با تجاری‌سازی فضاها به کار می‌برد. در تعریف این نگاه در تلاقی با تریالکتیک لوفور باید گفت که در چرخهٔ دوم ابتدا فضاهای مستعد را برای خلق محیط متناسب برای تولید و مصرف گزینش می‌کند، سپس این محیط تولیدشده (کنش فضایی) که خود متأثر از ایدئولوژی سرمایه‌داری است، به خلق دانش و ایدئولوژی می‌پردازد (بازنمایی فضایی) و استفاده‌کنندگان را ترغیب به بروز رفتارهای متناسب با آن می‌کند که در فضای زیسته، شهروندان نیز به‌سان ابژهٔ مصرف به بازتولید ساختار کمک می‌کنند (فضای بازنمایی) (آقایی و همکاران، ۱۳۹۸، ۳۲- ۳۸).

د) پیامدهای مدیریتی- حقوقی

وجود ذی‌مدخلان متعدد شهرهای میراث جهانی و تعارض منافع در کنار نبود نظام مدیریت یکپارچهٔ فرایندمحور به ضعف در مدیریت امور و شرایط نهادی پیچیده و ناکارآمد می‌انجامد (Petric, Hell & Borg, 2020).

بنابراین باید در نظر داشت که ثبت جهانی آثار تاریخی ازجمله شهرهای تاریخی با وجود آن‌که با هدف حفاظت از ارزش‌های جهانی به ثبت می‌رسند، اما پیامدهایی را در سایر ابعاد و وجوه تجربه می‌کنند که ناظر بر سایر جنبه‌های میراثی این محوطه‌ها مانند ارزش‌های ناملوس فرهنگی و اجتماعی و سکونتی آن است که این فرایند نیازمند واکاوی و بررسی روش‌مند است. شهرهای تاریخی یکی از انواع آثار تاریخی‌اند که برای ثبت در فهرست میراث جهانی معرفی می‌شوند. این نکات، پایهٔ نظری پژوهش حاضر را برای بررسی پیامدهای ثبت جهانی بر شهر یزد تشکیل می‌دهد.

برنامهٔ میراث جهانی نیز در ادامهٔ نگاه کلان یونسکو سعی کرده تا ابعاد فرهنگی و اجتماعی را در فرایندهای میراث جهانی لحاظ کند. بیستمین مجمع عمومی کشورهای عضو کنوانسیون میراث جهانی در سال ۲۰۱۵ در قالب سندی سیاستی با عنوان «ادغام چشم‌انداز توسعهٔ پایدار در فرایندهای کنوانسیون میراث جهانی» به مسئلهٔ تنوع فرهنگی و توسعهٔ اجتماعی همه‌شمول پرداخته است. این سند پس از توصیه به دولت‌های عضو به‌منظور بازنگری و تقویت چارچوب‌های حکمروایی در درون سیستم مدیریت دارایی‌های میراث جهانی به‌منظور دستیابی به تعادل، یکپارچگی و هماهنگی مناسب میان حفاظت از ارزش‌های برجستهٔ جهانی و تحقق اهداف توسعهٔ پایدار، خاطرنشان می‌کند که این امر شامل احترام و مشارکت همه‌جانبهٔ سهام‌داران و مالکان و نیز ذی‌حقان/ ذی‌نفعان اعم از مردم بومی و جوامع محلی، سازوکارهای همکاری مؤثر میان‌بخشی سیستماتیک ارزیابی اثرات محیطی، اجتماعی و اقتصادی تمامی توسعه‌های پیشنهادی می‌شود؛ چنانکه پایش مؤثر از رهگذر تداوم در گزینش داده در مقابل شاخص‌های پذیرفته‌شده خواهد بود (World Heritage Centre, 2015). ارزیابی اجتماعی فرایند ثبت جهانی در شهرهای تاریخی در راستای تحقق این توصیه ضرورت پیدا می‌کند و از اهمیت برخوردار می‌گردد. در مادهٔ ۱۷ این سند ذیل عنوان توسعهٔ اجتماعی فراگیر پس از اشاره به درخواست کنوانسیون میراث جهانی از کشورهای عضو مبنی بر تعریف عملکردی منطبق بر زندگی اجتماع برای میراث فرهنگی و طبیعی، اشاره می‌کند که دولت‌های عضو باید توسعهٔ فراگیر (همه‌شمول) اجتماعی را به‌مثابهٔ هستهٔ اصلی تحقق‌پذیری این تدارک برای کنوانسیون به رسمیت بشناسند. کشورهای عضو باید بیش‌تر بپذیرند که شمول کامل، احترام و برابری همهٔ ذی‌نفعان، از جمله جوامع محلی و مرتبط و مردم بومی، همراه با تعهد به برابری جنسیتی، پیش‌فرض اساسی برای توسعهٔ اجتماعی فراگیر است. ارتقای کیفیت زندگی و رفاه در داخل و اطراف املاک میراث جهانی با درنظرگرفتن جوامعی که ممکن است در املاک یا در نزدیکی آن‌ها بازدید یا سکونت نداشته باشند، اما همچنان در شمار سهام‌داران‌اند، ضروری است. توسعهٔ اجتماعی فراگیر باید با حکمروایی فراگیر حمایت شود (UNESCO, 2015). بنابراین مسئلهٔ تداوم اجتماعی و حفاظت از اجتماعات بومی و میراث ناملموس آنان از اهمیت به‌سزایی برخوردار است که باید در فرایند ثبت آثار در فهرست میراث جهانی مورد پایش قرار گیرد و تدابیر لازم برای تحقق آن فراهم شود.

رویکرد HUL که در سال ۲۰۱۱ توسط یونسکو تثبیت شد، یکی از مهم‌ترین چارچوب‌های نظری حفاظت شهری در جهان معاصر است. در این رویکرد، شهر تاریخی ترکیبی از لایه‌های کالبدی (بافت، فرم، بناها)، اجتماعی - فرهنگی (شیوه‌های زیست، آیین‌ها، تعاملات)، معنایی - هویتی (روایت‌ها، حافظه جمعی) و اقتصادی – حکمروایی است.

این رویکرد تأکید می‌کند که حفاظت کالبدی بدون تداوم اجتماعی، فاقد معنا و دوام است (UNESCO, 2011). به‌تعبیر باندارین[۱۰] و ون اُرس[۱۱] (2012) شهر تاریخی زمانی زنده می‌ماند که میان «ارزش‌های میراثی» و «زندگی معاصر» توازن برقرار شود. بنابر این مبانی نظری حفاظت شهری امروز بر پیوند سه‌گانهٔ «کالبد – معنا - اجتماع» استوار است. چنانکه بررسی مطالعات یونسکو در دهه‌های گذشته نیز نشانگر آن است که ضمن گسترش مفهوم میراث فرهنگی در معنا، عمی و زمینهٔ آن (در سال‌های پس از ۱۹۷۲)، به‌دلیل توجه به سایر وجوه ارزشمند آثار و سکونتگاه‌های انسانی، مسیر ناظر بر دور شدن از نگاهی صرفاً معماری به میراث فرهنگی بشریت به‌سمت مواردی که بسیار انسانی‌تر، چندمنظوره و جهانی باشند، دنبال کرده‌اند (محمودی قوژدی و همکاران، ۱۴۰۱، ۱۲۵).

تداوم اجتماعی؛ بنیان نظری پژوهش

«تداوم اجتماعی» از مهم‌ترین مفاهیم در پژوهش شهرهای تاریخی است و در پژوهش‌های پایداری شهری

نیز به حفظ انسجام اجتماعی، استمرار شبکه‌های ارتباطی، تقویت احساس تعلق و امکان بازتولید روابط اجتماعی در طول زمان اشاره دارد (Vallance, Perkins & Dixon, 2011). در بستر شهرهای تاریخی، این مفهوم با تداوم حافظهٔ جمعی و استمرار شیوه‌های زیست محله‌ای پیوند می‌یابد. مطابق مطالعات فاضلی (۱۳۹۹) تداوم اجتماعی زمانی شکل می‌گیرد که جامعه بتواند گذشتهٔ خود را نه به‌صورت تقلید، بلکه به‌عنوان منبعی برای بازآفرینی معاصر به کار گیرد که در این میان، حافظهٔ شهری نقشی کلیدی ایفا می‌کند؛ زیرا با فراهم‌ساختن امکان دسترسی مستمر و منظم به نشانه‌ها و المان‌های تاریخی، زمینهٔ درک تجربهٔ زیستهٔ زمان در بستر زندگی شهری را مهیا می‌سازد.

در مجموع براساس مرور پژوهش‌های مرتبط با مفهوم زندگی اجتماعی با تأکید بر شهرهای تاریخی و ویژگی‌ها و خصلت‌های آن‌ها و نیز بهره‌گیری از آرای جامعه‌شناسانی که به امر فضا و شهر و میراث به‌عنوان مقوله‌ای انسانی و اجتماعی توجه نشان داده‌اند، مؤلفه‌های زیر به‌منظور درک بهتر قابلیت تداوم اجتماعی و کیفیت آن در شهرهای تاریخی احصا و مورد توجه قرار گرفته‌اند:

۱. حافظه جمعی و روایت‌های محله‌ای

نورا[۱۲] (۱۹۸۹) حافظهٔ جمعی را اساس هویت شهری می‌داند و معتقد است که گسست حافظه، با گسست اجتماع هم‌ارز است. همچنین در برخی پژوهش‌ها، آیین‌ها شیوهٔ عینیت‌بخشیدن به اساطیر مورد اعتقاد جوامع بشری قلمداد شده‌اند که قابلیت تبدیل به دستورالعملی برای تداوم مفهوم حیات اجتماعی در شهرها از طریق بیان تفکرات اساسی مشترک انسان‌ها دربارهٔ زندگی باشند (خرم‌رویی و دیگران، ۱۳۹۹، ۱۳). درواقع برخی از نمادها و نشانه‌هایی که تداوم‌بخش حافظه و روایت‌های انسانی‌اند می‌توانند به ارتقای قابلیت تداوم اجتماعی کمک کنند.

۲. احساس تعلق و ریشه‌مندی در مکان

آلتمن[۱۳] و لو[۱۴] (1992) تعلق مکانی را شرط لازم برای سکونت پایدار می‌دانند. فرایندهای تجاری‌سازی مکان و اعیانی‌سازی به‌ویژه اعیانی‌سازی گردشگری‌پایه در شهرهای تاریخی نیز، مانند تجربهٔ کرونا در اسپانیا و دمشق در سوریه، به‌واسطهٔ جایگزینی فعالیت‌های سنتی با کاربری‌های گردشگری، ورود طبقهٔ خلاق، افزایش خانه‌های دوم و استانداردسازی فضا، به طرد تدریجی ساکنان محلی، جابه‌جایی جمعیت و دگرگونی هویت محله منجر می‌شود؛ روندی که به‌گفتهٔ برخی پژوهش‌ها، با بحران هویت، کاهش دلبستگی مکانی و تضعیف انسجام اجتماعی همراه است (Calo & Enríquez, 2022؛ کریس و دی‌سنا، ۱۴۰۰، ۳۲۱- ۳۴۴؛ تاج‌بخش و پاکزاد، ۱۳۹۵، ۷۹).

۳. پیوستار نسلی و استمرار الگوهای زیست

شلد و همکاران (۱۳۹۰) این عامل را «اکوسیستم فرهنگی» می‌نامند؛ مفهومی که بر حفظ روابط، مفاهیم و سازوکارهایی تأکید دارد که موجب تقویت ساختارهای فرهنگی می‌شوند. این قابلیت همچنین ناظر بر تداوم تاریخی، ارزشی و رابطه‌ای در جوامع معاصر است که از رهگذر حفاظت از اماکن، بوم‌شناسی فرهنگی و تنوع فرهنگی قابل تقویت است.

۴. توان بقا در برابر فشارهای تغییر کالبدی - اقتصادی

این عامل در بسیاری از مطالعات مربوط به شهرهای تاریخی (از جمله دمشق، فلورانس، و فاس) مطرح شده است (Abbas, 2019).

براساس این مؤلفه‌ها، تداوم اجتماعی در شهرهای تاریخی زمانی محقق می‌شود که سه طبقهٔ ارزش زیر به‌صورت هم‌زمان حفظ شوند (Rapoport, 1990):

- ارزش‌های کالبدی؛
- ارزش‌های معنایی؛ و
- ارزش‌های رفتاری - اجتماعی.

یافته‌های پژوهش

همانطور که در بخش روش پژوهش توضیح داده شد، پس از انجام مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساختاریافته با گروه هدف پژوهش، متن کامل تمامی مصاحبه‌ها به طور کامل و دقیق بازخوانی شد و طی این بازخوانی واحدهای معنادار درون متن مصاحبه‌ها شناسایی و استخراج شدند. در ادامه به هر یک از واحدهای معنادار استخراج‌شده، یک عبارت مفهومی نسبت داده شد که عموماً اشاره به پدیده یا مفهومی عینی داشت که از سوی مصاحبه‌شونده اشاره شده بود. در پایان این مرحله، مجموعاً ۵۲۰ کد اولیه به دست آمد. در این مرحله ضمن ترسیم دیاگرام، کدهای اولیهٔ مربوط به هر مصاحبه (مطابق نمونهٔ شکل شمارهٔ ۱)، تجمیع کدهای اولیه به‌منظور ترکیب و انتزاع به سطح بالاتر صورت گرفت و فهرست تمامی کدهای اولیه تهیه شد. لازم به ذکر است که کدهای تکراری در این مرحله حذف شدند و ۵۲۰ کد اولیهٔ پژوهش شامل کدهای غیر تکراری می‌شود.

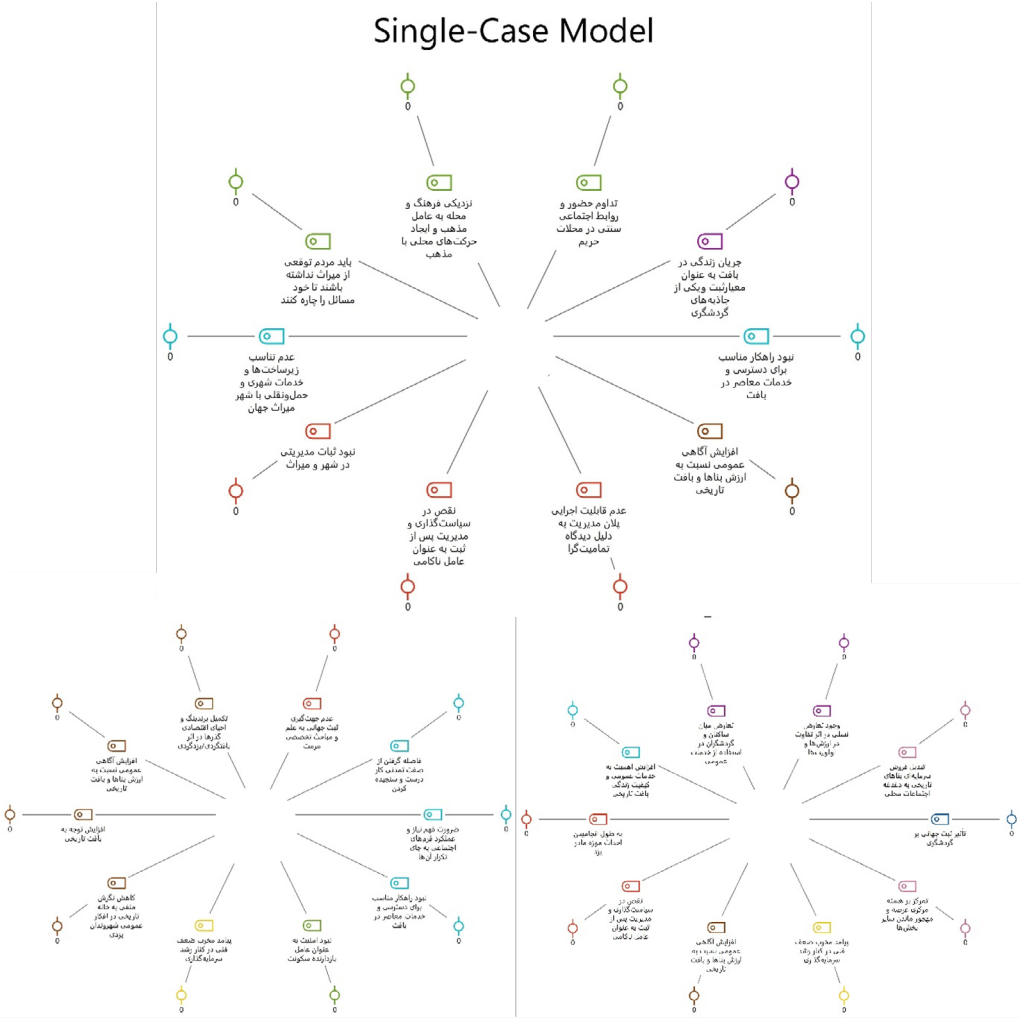

شکل ۱. نمونه دیاگرام اطلاعات استخراج‌شده از هر یک از مصاحبه‌ها (کدگذاری باز مصاحبه‌ها)

در این مرحله تمامی کدهای اولیهٔ پژوهش در قالب فرایندی یکپارچه با یکدیگر مقایسه و سنجش شدند و کدهایی که دارای همسانی و مشابهت مفهومی بودند، در قالب گروهی واحد، دسته‌بندی شدند. سپس هر گروه در قالب مفهومی جدید با سطح انتزاع بالاتر تحت عنوان مقوله معرفی شد و در این مرحله ۴۲ مقوله، حاصل یکپارچه‌سازی و ترکیب کدهای اولیه، به دست آمد. لازم به ذکر است که هر کد اولیه تنها در یک گروه مفهومی قرار گرفت. در ادامه همین فرایند برای ترکیب مقوله‌های پژوهش به‌منظور رسیدن به مقوله‌های اصلی یا مضمون‌های نهایی تکرار شد و مقوله‌هایی که دارای مفهوم مشابه و هم‌سانی بودند در یک گروه دسته‌بندی شدند تا در سطح انتزاع بالاتر مفهوم عمیق‌تری به آن‌ها نسبت داده شود. در جدول شماره ۳ فهرست تمامی کدهای اولیه و شیوهٔ ترکیب و سنتز آن‌ها برای رسیدن به مقوله‌ها و مقوله‌های اصلی ارائه شده است:

جدول ۳. مفاهیم تبیین‌کننده تأثیرات ثبت جهانی در شهر تاریخی یزد

مقولهٔ اصلی (مضمون)	زیر مقوله	کد
تمرکز و پراکنش نامتوازن ظرفیت‌ها	تشدید منازعه بر سر تصاحب فضا	احتکار بنا با انگیزه‌های اجتماعی و اقتصادی - تلاش برای استیلای ایدئولوژیک بر فضای مرکزی - تلاش حکومت برای استیلا بر فضاهای ارزشمند مانند مسجدجامع - تضییع حق انسان‌ها بر عبور از صحن مسجدجامع به عنوان فضای شهری - ایجاد یک خلا و حفره به نام مسجدجامع به لحاظ کاربری
	ایجاد محدوده‌های تمرکز و توجه، تعلیق عدالت فضایی	کاهش احساس تعلق میان محله‌های حریم - تمرکز بر هستهٔ مرکزی عرصه و مهجور ماندن سایر بخش‌ها - تمرکز منحصراً کالبدی دستگاه‌ها بر نواحی خاص نزدیک به مسیر گردشگری - رهاشدن محله‌های حریم در عین وجود پتانسیل‌های بکر
	بافت تاریخی، قطب جدید اقتصاد شهری	اضافه شدن یک قطب جدید اقتصادی به شهر - اقتصاد مرمت، فصل تازهٔ اقتصادی در شهر تاریخی - تأثیر مصرف بومگردی‌ها وکارگاه‌های مرمت بر تداوم حیات نانوایی‌ها - استقرار عمدهٔ اکوسیستم اقتصادی مرمت در بافت تاریخی
	تغییر کاربری؛ پرشمار و کم‌تنوع	ضرورت ارزیابی کیفی و کمی درگیری بناها با گردشگری - غفلت از گردشگری شهری و یزدی‌ها - غیرفعال بودن کاربری‌های اقامتی در نوروز ۱۴۰۲ - محدود شدن همه‌چیز به گردشگری - عدم استفاده از ظرفیت‌های فرهنگی و اقتصادی بافت تاریخی - محدودشدن عملکردها و کاربری‌ها به پذیرایی و اقامتی - وجود بحران تعیین کاربری در بافت تاریخی - همکاری و حمایت شهرداری در راه‌اندازی کاربری‌های گردشگری - ضرورت میانجی‌گری و متولی‌گری دولت در مبادلهٔ ملک و تعیین کاربری - عدم واگذاری تعیین کاربری به میراث به‌دلیل گردش مالی گسترده - محدودیت‌های فضای سیاسی در مواجهه با بحران‌هایی مثل تعیین کاربری - راه‌اندازی موزهٔ اسناد زرتشتیان به‌عنوان اتفاق مثبت
	تکاپوی خریدوفروش بناهای تاریخی به‌عنوان کالای سرمایه‌ای	احساس دریغ اجتماعات محلی از خانه‌هایی که قبلاً فروخته‌اند - عدم صرفهٔ احیای خانه‌های پدری بدون پلن اقتصادی - تکاپوی مالکان قدیمی خانه‌های رهاشده برای احیا - ایجاد رقابت و تنش میان اجتماعات محلی برای فروش ابنیه - رهاکردن برخی خانه‌ها به قصد فروش پس از افزایش قیمت در آینده - تبدیل فروش سرمایه‌ای بناهای تاریخی به دغدغهٔ اجتماعات محلی - فروش خانه‌ها توسط ساکنان قدیم به سرمایه‌گذار با هدف مالی
	رونق بازار املاک تاریخی؛ تأثیر زیست‌جهان جدید بافت تاریخی	منفعت خریدوفروش بناها برای بنگاه‌های معاملات املاک به‌جای احیا - عقد برخی قراردادهای املاک در تهران مانند هواپیمایی ماهان - افزایش قیمت املاک در اثر ثبت جهانی - افزایش قیمت املاک در اثر افزایش تقاضاهای خرید - تأثیرگذاری عواملی مانند کرونا، عدم اعطای مجوز و... بر قیمت املاک - گران شدن قیمت املاک در خط قرمز میراث از نگاه مشاوران املاک - استفادهٔ مشاوران املاک از نقشهٔ عرصهٔ ثبتی

مقولهٔ اصلی (مضمون)	زیر مقوله	کد
برآمدن الگوهای جدید حضور در فضا	گردشگری، تبدیل زندگی به نمایشی برای دیگری	تغییر در برگزاری آیین‌های سنتی - عدم توجه به ابعاد فرهنگی گردشگری در برنامه‌ریزی‌ها - خطر نمایشی شدن میراث ناملموس پس از ثبت جهانی مثلاً گردشگری مذهبی - محدود شدن آداب زندگی در چرخهٔ گردشگری
	بافت تاریخی، بستر تازه، زیست جمعی، هم‌زیستی مصرف و فراغت	تقویت زندگی اجتماعی در کل کشور در سال‌های اخیر - تشدید انقلاب رفتاری عمومی جامعه در یزد در اثر ثبت جهانی - پررنگ‌تر شدن زندگی اجتماعی در کل کشور در سال‌های اخیر - تعمیم کلیت زندگی اجتماعی به وجوه سیاسی اقتصادی در سالهای اخیر - مقصد جدید فراغت، مصرف زیبایی و ویترین اجتماعی - تغییر الگوی فضایی فراغت در شهر یزد در اثر ثبت جهانی - مصرف زیبایی ظاهری بافت توسط اقشار مختلف در سانس محدود - تبدیل عرصه اجتماعی بافت به ویترین اجتماعی برای دیدن همدیگر - همزیستی اقشار گوناگون در قالب زندگی جمعی مدرن در بافت تاریخی - گسست میان مردم با گرایش مدرن و سنتی قبل از ثبت - حضور بیش‌تر اقشار گوناگون مانند جوانان و سالمندان در بافت تاریخی - تلاش بافت برای به‌روز شدن و تغییر فرهنگ: بروز زندگی جمعی مدرن - بهبود زندگی مسالمت‌آمیز اقشار مختلف با سلایق متنوع
	رویدادها؛ عرصه‌ای تازه برای اجرا، فضای اجتماعی متفاوت در شهر	تأثیر تبلیغات و رویدادها در ایجاد فضای اجتماعی جدید - ابداع رویدادها و مراسم جدید براساس تمایل سیاسی حکومتی - امتداد رویدادهای مدرن در راستای رویدادهای سنتی - تأثیر ثبت بر رویدادها و برنامه‌های فرهنگی شهرداری
	بافت تاریخی، مقصد جدید خانه‌های دوم	رواج خانه‌های دوم در بافت تاریخی میان طبقهٔ مرفه - تقلیل زندگی ۲۴ساعته در اثر رواج خانه‌های دوم
	بافت‌گردی، الگوی جدید و ناتمام در سپهر فراغت و فرهنگ یزد	افزایش سرزندگی و پویایی در اثر رواج بافت‌گردی - تبدیل اصطلاح «بافت‌گردی» به اصطلاح عمومی - نبود فعالیت فرهنگی به جز بافت‌گردی
	قدم زدن و تجربهٔ بافت در امنیت و آرامش بیش‌تر، رهاورد شرایط جدید	افزایش ارتباط و تعامل دانشجویان با بافت تاریخی در اثر امنیت - ارتقای امنیت بافت تاریخی و ایجاد زمینهٔ قدم زدن - مزیت‌های سرمایه‌گذاری مانند ارتقای فرهنگ عمومی و امنیت تردد
	ثبت جهانی به‌مثابهٔ محرکی برای رشد گردشگری	هم‌زمانی برجام با تحقق ثبت جهانی و توسعهٔ گردشگری - راه‌اندازی منطقهٔ آزاد و یزدایرلاین به پشتوانهٔ ثبت جهانی - بی‌اطلاعی یا عدم تأکید بسیاری از گردشگران از ثبت جهانی یزد - تغییر اولویت برنامهٔ توسعهٔ استان از معدن به گردشگری - استفاده از برند ثبت جهانی و ورود به مثلث طلایی گردشگری - تأثیر بازاریابی کافه‌ها بر رواج یزدگردی - تأثیر ثبت جهانی بر گردشگری

مقولهٔ اصلی (مضمون)	زیر مقوله	کد
بروز رقابت، تعارض و تقابل	مهاجران، ساکنان پرشمار موقتی در طرد و تعلیق	عدم تأثیرگذاری ثبت جهانی در مواردی مانند زمین بازی شاه‌ابوالقاسم - طرح فعلی اخراج اتباع با مقاصد ترویج گردشگری و اقتصادی - افزایش حساسیت اجتماعی نسبت به حضور افغان‌ها - آسیب‌زایی افزایش یا کاهش ناگهانی حضور اتباع - عدم هم‌خوانی فرم زندگی مهاجران با بافت و تأثیر بر زندگی اجتماعی - احساس تعلق پایین اتباع نسبت به بافت و محله - حضور پررنگ اتباع افغان در نیروی کار کارگاه‌های مرمت - جذب گروه‌های کم‌تربرخوردار مانند افغانستانی‌ها - شمار و نسبت قابل توجه ساکنان غیرایرانی در بافت تاریخی
	تنوع کاربران، تشدید تعارض ارزش‌ها و منافع	ذهنیت منفی بخشی از شهروندان سنتی به فضاهای جمعی - کاهش قدرت ایدهٔ مذهبی بودن شهر یزد در ذهن ایرانیان - بروز تعارضات منفعتی و ارزشی در اثر افزایش تنوع کاربران - وجود تعارض نسلی در اثر تفاوت در ارزش‌ها و اولویت‌ها - ضرورت پذیرش تغییر زندگی اجتماعی و فرهنگ براثر تغییر نسل و مراوده
	گردشگری و سرمایه‌گذاری مواجهه با دیگری‌ها؛ تعامل و تعارض	آتش زدن درب خانهٔ رفیعیان و گلابتون توسط اهالی - تأثیرگذاری مثبت تعامل مثبت با اهالی سنتی در مرمت‌ها و... - دلخوشی اجتماعات محلی به رفت‌وآمد افراد باکلاس(سرمایه) در محله - تأثیر بیش‌تر گردشگری بر محله‌های مرکز و کم‌تر بر محله‌های حریم - تمرکز همهٔ فعالیت‌های دولتی بر محلهٔ شاه‌ابوالقاسم - تأثیر نامطلوب گردشگری انبوه بر نسل‌های پیشین - عدم درگیری گردشگری با زندگی اجتماعی به دلیل محدود بودن به ۱مسیر - خودباختگی یزدی‌ها در اثر مراوده با گردشگران
	ترویج کاربری‌های گردشگری الهام‌بخش و تعارض‌آمیز	تعارض میان ساکنان و گردشگران در استفاده از خدمات عمومی - مزاحمت بوی غذای رستوران‌ها بر گردشگران و ساکنان - الهام‌بخش بودن بومگردی‌ها برای ساکنان و مالکان محلی - دریافت مجوز صوری بومگردی برای دریافت وام - تغییر ماهیت بومگردی‌ها و تبدیل به تهدید به دلیل رشد قارچ‌گونه
	گردشگری، امری دوگانه در تلاقی اقتصاد با زندگی و اجتماع	ضرورت ایجاد توازن میان منافع اجتماع محلی و سرمایه‌گذار در گردشگری - ضرورت حرکت به‌سمت گردشگری پایدار - پیامد دوگانهٔ گردشگری برای مردم محلی - گردشگری، فرصت رشد و پویایی برای اقتصاد - تأثیر گنجینه، بازار مسگری و پناهنده بر رونق میدان خان - از بین رفتن اقتصاد محلی و بازارچه‌ها در محله‌ها - تأثیر گردشگری بر احیای مغازه پهلوان - گردشگری، مجال شکوفایی فرهنگ - تصور همگانی بر افزایش فرهنگ پس از ورود سرمایه - کاهش نگاه و برخورد ناخوشایند با رهگذران با ارتقای فرهنگ عمومی - تلاش مردم محله‌های عرصه برای پذیرش الگوی رفتاری و پوشش گردشگران - تأثیر گردشگری بر روحیه و ارتباطات فراملی مردم - گردشگری، تهدیدی برای زندگی - تأثیر آنی و ناگهانی ورود گردشگر به بافت بدون پذیرش قبلی جامعه - جریان زندگی در بافت به‌عنوان معیار ثبت و یکی از جاذبه‌های گردشگری - منحصراً توریستی بودن بافت و عدم مطلوبیت برای شهروندان - شرطی شدن اجتماعات محلی برای حفاظت به‌شرط توسعه گردشگری - تغییر اوضاع اجتماعی در صورت جاافتادن مدل‌های جدید گردشگری - خطر گردشگری در ونیزی شدن و مرگ زندگی شهر در اثر استفادهٔ بی‌رویه

مقولهٔ اصلی (مضمون)	زیر مقوله	کد
تداوم رو به افول زندگی و سکونت اجتماعات محلی	تداوم نزولی و رویدادمحور زندگی اجتماعی شهر تاریخی	بازار تاریخی دیگر بازار تاریخی نیست - نزدیکی فرهنگ و محله به عامل مذهب و ایجاد حرکت‌های محلی با مذهب - آیین‌ها و سنت‌ها و روابط به‌مثابهٔ زندگی اجتماعی - کمرنگ‌تر شدن جشن نیمهٔ شعبان در سال‌های اخیر - تبدیل پوش‌کشی عرصه به جاذبهٔ توریستی و احداث سقف روی پوش شیخداد - گسست در بافت و رسوم اجتماعی یزد حتی قبل از ثبت - تداوم حضور و روابط اجتماعی سنتی در محله‌های حریم - تداوم نزولی و ایونت‌محور زندگی اجتماعی در فهادان - وجود همبستگی میان اهالی بومی و سنتی - کاهش ازدواج‌های فامیلی به‌عنوان عامل پیوند محله‌ای - تأثیر دوگانهٔ مثبت و منفی نظام ریش‌سفیدی - ساختار محله‌ها و نظام آبرسانی به‌عنوان نظام‌های مشارکتی قوی - انتقال وقف در طول تاریخ از باستان به سنت و مدرن - پایبندی مردم یزد به میراث ناملموس - آرامش مناسبات سنتی در میان اهالی قدیمی
	جایگزینی اجتماعات، تغییرات و تحرکات جمعیتی شهر تاریخی	پلاک‌های خالی بسیار زیاد در بافت تاریخی - تغییر بافت جمعیتی عرصهٔ جهانی - کاهش حضور افراد قدیمی در سال‌های اخیر - پس رانده شدن برخی گروه‌ها مانند افراد بومی - نامرئی شدن اجتماعات محلی در فضاهای عمومی - تغییر بافت اجتماعی و جایگزین شدن قشر جدیدی با قشر سنتی - انتظار بازگشت جمعیت پس از ثبت جهانی براساس تصور قبل از آن - کاهش شهودی جمعیت حریم جهانی براساس پایش ۱۴۰۲
	تداعی تدریجی احساس طرد و نادیده گرفته شدن در مردم	باید مردم توقعی از میراث نداشته باشند تا خود مسائل را چاره کنند - بی‌عدالتی در خدمات‌رسانی به کوچه‌های گردشگرپذیر و غیر آن - آسیب فعالیت‌های تخصصی برای مردم محله‌ها - نداشتن تأثیر عینی کنش‌های علمی و اجتماعی برای مردم - تداعی حس نادیده گرفته شدن در مردم محلی
	ساکنان محله‌ها، ذی‌نفعان غایب مراحل برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری	تأثیرگذاری فرایند ثبت جهانی بر بافت تاریخی و زندگی مردم - تلاش مردم برای همسویی با جریان ثبت جهانی درعین مقابلهٔ برخی دیگر - مردم معلول‌اند؛ اما باید علت باشند - عدم تبیین مناسب و آگاهی مردم از ثبت جهانی و آورده‌های آن - درخواست مردم شاه‌ابوالقاسم برای ورود گردشگر در رقابت با فهادان - عدم نقش‌آفرینی مردم در کاربری‌های گردشگری - دیده نشدن مردم و مشارکت در برنامه‌ریزی - فقدان جایگاه مردم در فرایند ثبت جهانی در مقیاس یونسکو
	فقدان حمایت فنی و مالی از ساکنان شهر تاریخی بر خلاف انتظارها	ایجاد تصور همگانی مبنی بر اعطای کمک مالی از سوی یونسکو - نبود پشتوانهٔ مالی حفاظت برای مالکان اعم از وام و تسهیلات و... - نبود راهکار مناسب پیشنهادی به ساکنان برای پیشبرد زندگی روزمره - بازخورد مثبت پردیس سینمایی و موزه و... در میان اهالی بافت - کاهش اعتبار طرح حمایت مالکان و متصرفان خانه‌های تاریخی - نبود حمایت و مشوق‌های زندگی و درآمدزایی برای ساکنان
	همسایگی و امنیت، الفبای گمشدهٔ تداوم زندگی در بافت تاریخی	ضرورت شکل‌گیری فرهنگ بافت در گذر زمان با آموزش - عدم تمایل نسل‌های گذشته برای سکونت یا بازگشت به خانهٔ تاریخی - مفهوم زندگی اجتماعی: بازگشت اهالی بومی، ارتباطات اجتماعی، رفاه - هر محیطی زندگی اجتماعی خاص خود را دارد حتی آپارتمان - تأثیر طراحی کالبدی مجتمع‌های مسکونی بر روابط همسایگی - افزایش فاصله و کنتراست اقتصادی فرهنگی اقشار مستقر دربافت تاریخی - ناهمگونی فرهنگ همسایه‌ها در رفتار اجتماعی و حفاظت کالبدی - ضرورت ساختن همسایگی برای احیای سکونت - نبود امنیت به‌عنوان عامل بازدارندهٔ سکونت

مقولهٔ اصلی (مضمون)	زیر مقوله	کد
رواج فرم‌گرایی و کالبدگرایی تک‌بعدی	بهبود زیرساخت و خدمات اما نه آنچنان که باید	نبود راهکار مناسب برای دسترسی و خدمات معاصر در بافت - افزایش اهمیت به خدمات عمومی و کیفیت زندگی بافت تاریخی - عدم تناسب زیرساخت‌ها و خدمات شهری و حمل‌ونقلی با شهر میراث جهان - تسری برخی پروژه‌های عمرانی مانند کف‌سازی به سایر محله‌ها
	شکل‌ها به جای معناها فراموشی ارزش‌های وجودی شهر تاریخی	ضرورت فهم نیاز و عملکرد فرم‌های اجتماعی به‌جای تکرار آن‌ها - ثبت به‌مثابهٔ فرصت و ابزار برای کسانی که می‌توانند ترجمه کنند - سازوکارها خودسازمان‌ده تأمین منفعت عمومی در بافت تاریخی در قدیم - ما بلد بوده‌ایم که پای خود را اندازهٔ گلیممان دراز کنیم - عدم بازتاب ارزش‌های وجودی در مناسبات جدید - فاصله گرفتن از صفت تمدنی کار درست و سنجیده کردن
	ثبت جهانی، اهرم قدرتمند حفاظت از بافت، اما در کالبد و پوسته	محدود شدن نظام پایش به کالبد و غفلت از پایش اجتماعی - افزایش تعداد مرمت‌ها پس از ثبت جهانی - بهبود وضعیت ظاهری و پوستهٔ بافت تاریخی - ثبت جهانی به‌مثابهٔ اهرم پشتیبان حفاظت - منع احداث بناهای عمومی در مقیاس درشت
مدیریت منفعل وناپویای وضعیت پیچیده	ثبت جهانی، کاربست یک کنوانسیون جهانی بدون فهم ملاحظات بومی	کژفهمی ما در کاربست پروسهٔ ثبت و رفتن به قاعدهٔ مدرن غربی - ضرورت بومی‌سازی اسناد جهانی که در ثبت رخ نداد
	پررنگ شدن کمبود سرمایهٔ اجتماعی نهاد دولت	ندیدن نتیجهٔ ملموس: عامل عدم سرمایهٔ اجتماعی مدیریت شهری - عدم جبران سرمایهٔ اجتماعی بسیار پایین ادارهٔ میراث فرهنگی
	عدم استفادهٔ درست از ظرفیت‌های علمی و تخصصی	فقدان برندینگ ساخت‌وساز سنتی و سازوکارهای انتقال دانش مرمت - عدم نقش‌آفرینی مدرسهٔ هنرومعماری در مناسبات بافت تاریخی - عدم تأثیرگذاری استقرار دانشکده بر حضور دانشجویان و اساتید - غلبهٔ توسعهٔ کالبدی دانشکده بر شیوهٔ زیست همراه با بافت - عدم جهت‌گیری ثبت جهانی به علم و مباحث تخصصی مرمت
	ضوابط ناکارآمد و وناشفاف، برخوردهای دوگانه، پیامدهای جبران‌ناپذیر	عدم تأثیرگذاری در موارد خاص مانند سیل ۱۴۰۱ - بی‌اثر بودن ثبت جهانی در کنترل توسعه و تخریب در مقیاس خرد - عدم کارایی سامانه‌های پیمان‌سپاری برای مرمت - تناقض قوانین میراث و نظام مهندسی و بنیاد مسکن - عدم انطباق قوانین کاداستر امروزی بر لایهٔ مالکیتی قدیمی بافت - نداشتن پشتوانه و تأثیر حقوقی ثبت جهانی بر حفاظت - نسبت مستقیم وام‌های بنیاد مسکن با ساخت‌وساز فلزی در بافت - عدم تأثیر ثبت بر ضوابط و مقررات سایر دستگاه‌ها مانند بنیادمسکن - محدود بودن ضوابط قبل ثبت به طرح جبارنیا با حساسیت کم - عدم توجه به تغییر فرهنگ و نیازهای جدید در بازنگری ضوابط و پرونده - ایجاد یک لایهٔ پیمانکار بازاری در سایهٔ نبود ضوابط - نارضایتی و ناامیدی مالکان و ساکنان در بافت پس از دانستن ضوابط - وجود برخوردهای دوگانه در رعایت ضوابط و سخت‌گیری - تعهدات ثبت شامل ضوابط و تصمیم‌گیری‌ها تصمیم‌سازی‌ها - ابهام در سطح شفافیت ضوابط برای مردم
	ثبت جهانی، پروسهٔ دولتی کم‌اثر بر نهاد دولت	انجام برخی طرح‌های پژوهشی و پیگیری ایده‌های نوآورانه برای بافت - ناپویایی مدیریت شهر میراث جهانی - به طول انجامیدن احداث موزهٔ مادر یزد - نیاز به صحبت کردن با مردم و کوچک شدن سازمان میراث - ضرورت پیش‌برد خدمات عمومی توسط دولت هم‌پای سرمایه‌گذاری - تلقی ثبت جهانی به‌عنوان نقطهٔ پایان یک فرایند - عدم نظارت دستگاه نظارتی - اضافه شدن سیکل اداری استعلام شهرداری پس از جهانی - ناقص ماندن قیام و بعثت به‌دلیل ترس از جامعه و ندیدن لایهٔ اجتماع - اقدام‌های بخش خصوصی و مردم پیشروتر از دولت و شهرداری - راه‌اندازی دفتر بازآفرینی شاه‌ابوالقاسم به‌عنوان سیاست ثبت جهان - تغییرات ساختاری در مدیریت شهری مانند کمیسیون گردشگری شورا - نبود ثبات مدیریتی در شهر و میراث - سایه انداختن مسائل و نگاه‌های سیاسی بر حوزهٔ مدیریت شهر و بافت - پروسهٔ ثبت به عنوان پروسه‌ای دولتی
	سند مدیریتی ناشفاف، سرنوشت سردرگم شهر میراث جهانی	عدم شفافیت پلان مدیریت: مهم‌ترین عامل تأثیرگذار در اثرات ثبت - ضرورت تبیین مالکیت و متولی‌گری و ذی‌نفعان میراث جهانی - عدم قابلیت اجرایی پلان مدیریت به‌دلیل دیدگاه تمامیت‌گرا - عدم تصور و آمادگی از روندهای بعد از ثبت در زمان پیش‌برد پروسه - نقص در سیاست‌گذاری و مدیریت پس از ثبت به‌عنوان عامل ناکامی - تأثیر فردی مدیران بر نحوهٔ مواجهه با بافت تاریخی

مقولهٔ اصلی (مضمون)	زیر مقوله	کد
ظهور گفتمان حفاظتی جدید	مواجهه با دیگری، عرصهٔ رواج عناصر روایی و فیزیکی نامعتبر	رایج شدن تصورات و تعصبات نادرست از تاریخ محله در روایت گردشگری - شکل‌گیری نگرش اشتباه نسبت به گذشتهٔ اجتماعی براساس شرایط روز - تبدیل عناصری مانند بادگیر به ارزش و تلاش برای ایجاد دروغی آن‌ها - ایجاد میدان رقابت میان اهالی محلی برای روایت تاریخ
	ثبت جهانی، معناها، واژگان و گفتمان تازه	وجود لایهٔ گفتمانی در ثبت جهانی - ایجاد برخی کلمات و معانی در اثر ثبت جهانی - نیاز به دیدن هم‌زمان لایه‌های واقعیت، حقیقت و تجربه در این مسئله
	رسانه، حلقهٔ تکمیلی ثبت جهانی در برندینگ شهر تاریخی	تأثیر ثبت جهانی بر واحدهای مختلف برای کسب برند - تأثیر ثبت جهانی بر برندینگ و اتفاقات اقتصادی بعدی آن - تکمیل برندینگ و احیای اقتصادی گذرها در اثر بافت‌گردی/یزدگردی - تأثیر فعالیت رسانه‌ای گسترده دربارهٔ یزد هم‌زمان با ثبت جهانی
	ثبت جهانی، موج تعلق، امید و تکاپو برای مردم و شهر تاریخی	اثر روانی ثبت جهانی بر مردم - افزایش تعلق و شأن سکونت یا حضور در بافت تاریخی برای نسل جوان
	افق‌گشایی در نگرش‌ها به بافت و بناهای تاریخی	کاهش نگرش منفی به خانهٔ تاریخی در افکار عمومی شهروندان یزدی - افزایش توجه به بافت تاریخی - ایجاد امید، شخصیت و کلاس برای سایر بافت‌های تاریخی - تأثیر مثبت بر دید افراد به خانهٔ تاریخی حتی مخاطب بیرونی - گسترده شدن فرایند آموزش و آگاهی و فرهنگ عمومی - افزایش آگاهی عمومی نسبت به ارزش بناها و بافت تاریخی
	ثبت به‌مثابهٔ راهی برای شفاف‌سازی ارزش‌ها، اطلاعات و پرسش‌ها	ثبت: شفاف‌سازی ارزش‌ها و اطلاعات - ضرورت حفاظت به‌واسطهٔ سوال‌هایی که داریم و بی‌پاسخ‌اند
دگرگونی محتوای فضا	طبقهٔ خلاق، قشر جدید با آورده‌ها و آزرده‌های متفاوت	تأثیرگذاری طبقهٔ خلاق بر اصالت و نشانگان کالبدی قدیم بناها - ایجاد رانت‌های حضور طبقهٔ خلاق در ارائهٔ خدمات عمومی - حضور پررنگ‌تر طبقهٔ خلاق در بافت تاریخی - پس رانده شدن طبقهٔ خلاق در یزد به دلایل سنتی، امنیتی و...
	سرمایه‌گذارها؛ تاجران روزهای آفتابی، غایبان روزهای ابری	ورود سرمایه‌گذارها به بافت تاریخی - ورود بازیگران ذی‌نفوذ جدید به بافت تاریخی - تبدیل تدریجی برخی سرمایه‌گذاران قبلی به حفاظت‌گر - بازگشت بافت به وضعیت سابق در صورت ناکامی ثبت و گردشگری - متوقف شدن برخی سرمایه‌گذاری‌ها به‌دلیل افت بازار گردشگری یزد - کاهش اخیر درخواست پروژهٔ مرمت و سرمایه‌گذاری در بافت
	نگاه سرمایه‌ای: معیارهایی از جنس دیگر، ناآشنا و بیگانه از زمینه	تشدید کاربری و بارگذاری بیش از ظرفیت - تبدیل بسیج به محور پرتراکم شهری با مسائل مختلف - تشدید کاربری بازار و قفل شدن مرکز شهر - مناسبات و الگوهای رفتاری خارج از چارچوب‌های پیشین - خواسته‌های فراتر از چارچوب کارفرمای غیریزدی - تأثیرگذاری قشر سرمایه‌دار بر بافت اجتماعی منطقه - تأثیر ورود سرمایه‌گذاران بر روابط کاری بافت تاریخی - استیلای مناسبات مالی و سرمایه‌ای بر دریافت مجوزها و خدمات - غیبت چارچوب‌ها و معیارهای رسمی سرمایه‌گذاری - نبود معیارها و چارچوب‌های مشخص برای سرمایه‌گذاری - نیاز به حضور منتقدان برای جلوگیری از عدول جریان سرمایه از حدودی - پیامد مخرب ضعف فنی در کنار رشد سرمایه‌گذاری - تبدیل فضای تاریخی به کالا - احتمال تبدیل بافت به منطقهٔ کالایی نیازمند بلیط ورودی - کالایی شدن فضاهای تاریخی - رواج نگاه محصول‌محور و سرعت‌محور در کار مرمت

در پایان این فرایند پس از دسته‌بندی و ترکیب مقوله‌های پژوهش به سطح انتزاع بالاتر، ۸ مضمون اصلی و نهایی، چنانکه در بالا شرح داده شد، به دست آمد که این ۸ مضمون به‌نوعی نشان‌گر ذهنیت و دیدگاه مصاحبه‌شوندگان این پژوهش به شمار می‌روند. برای هر یک از ۸ مضمون یادشده، نمودار درختی مقوله‌ها و کدهای اولیهٔ وابسته به آن مانند نمونهٔ تصویر شماره ۲ ترسیم گردید تا مسیر رسیدن به هر مضمون به طور شفاف مشخص باشد(رنگ قرمز مضمون نهایی، رنگ آبی نشانگر مقوله‌های سازندهٔ آن و رنگ مشکی

نشان‌گر کدهای اولیه‌ای که هر مقوله را شکل داده‌اند).

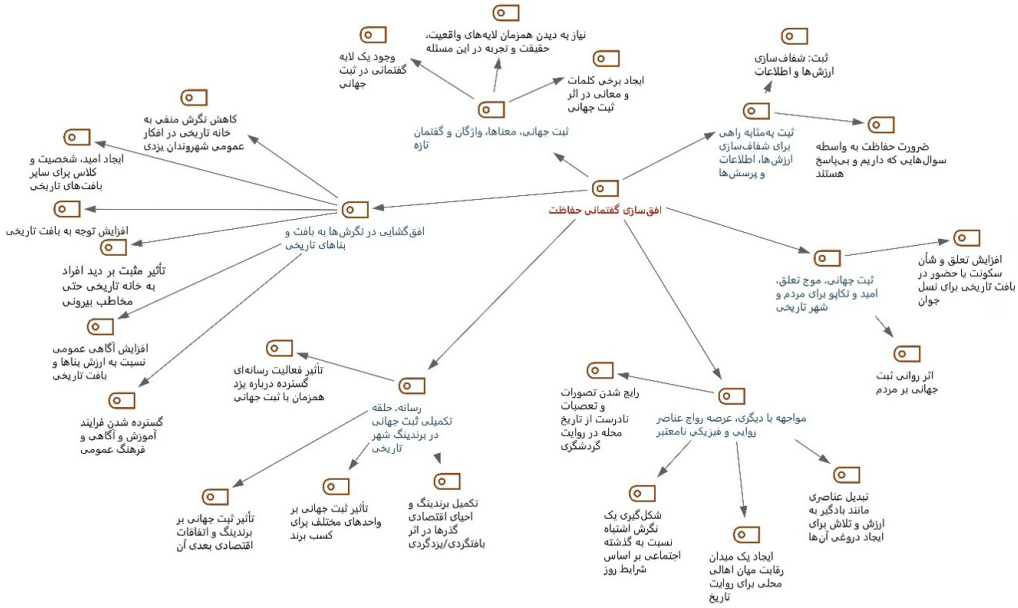

شکل ۲. تبدیل کدها به زیرمقوله‌ها و مقوله‌ها در فرایند تحلیل مضمون پژوهش

بحث و تحلیل یافته‌ها

همانطور که تشریح شد پس از تحلیل محتوای استقرایی مصاحبه‌ها هشت مقولهٔ اصلی به دست آمد. در این بخش به تبیین، تحلیل و تفسیر یافته‌ها براساس داده‌ها، اطلاعات و دانش موجود پرداخته شده است تا به بیان روشن‌تری از روندها و سازوکارهای متأثر از ثبت جهانی در شهر میراث جهانی یزد با تأکید بر وجوه اجتماعی دست یافته شود. در این راستا آنچه که براساس دریافت مصاحبه‌شوندگان در شمار تغییرها و تأثیرهای اجتماعی در این سال‌ها بوده، براساس چارچوب نظری پژوهش ساختاریابی شده و برای فهم وضعیت موجود از دریچهٔ تداوم زندگی و زیست اجتماعی به‌کار گرفته شده است. ارتباط کلی مضمون‌های برآمده از یافته‌های پژوهش را می‌توان در دیاگرام زیر مشاهده کرد.

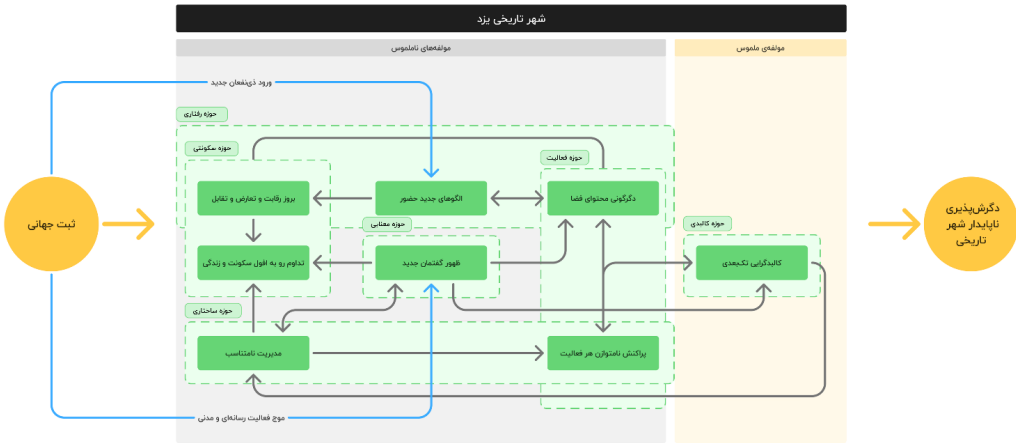

شکل ۳. چارچوب مفهومی پژوهش

برآمدن الگوهای جدید حضور در فضا (بافت تاریخی یزد)

ثبت جهانی منجر به معطوف شدن توجه گروه‌های اجتماعی مختلفی به بافت تاریخی شهر شد و هر یک از آنان به‌نحوی سعی در حضور یا انجام فعالیت‌هایی در این بخش از شهر متناسب با روحیه و انگیزه‌های خود کردند. همایندی و هم‌زمانی این الگوهای رفتاری تازه و متنوع که شیوه‌های مختلفی از رویارویی با فضا را نشان می‌داد، به‌ویژه با سیر ناگهانی و شتابان در این سال‌ها، به‌طور ویژه در فاصلهٔ سال‌های ۱۳۹۵ تا ۱۳۹۸، فضای اجتماعی کاملاً متمایزی را در این پهنه از شهر پدیدار ساخت که متمایز با گذشته‌اش بود و در برخی موارد کنتراست آن تا حدی بود که حتی حسی از گسست اجتماعی را برای کنشگران تداعی کرد، اما درعین‌حال تأثیر نسبتاً پایداری بر شهر تاریخی یزد بر جا گذاشت؛ فضایی که از آن پس به پاتوق اجتماعی گسترده‌ای تبدیل شد و گرهی اجتماعی از گروه‌ها و رفتارهای گوناگون را شکل داد. برخی از الگوهای ذکرشده در نگرش مصاحبه‌شوندگان در نمودار ۱ آمده است که نشان‌گر همایندی یادشده‌اند.

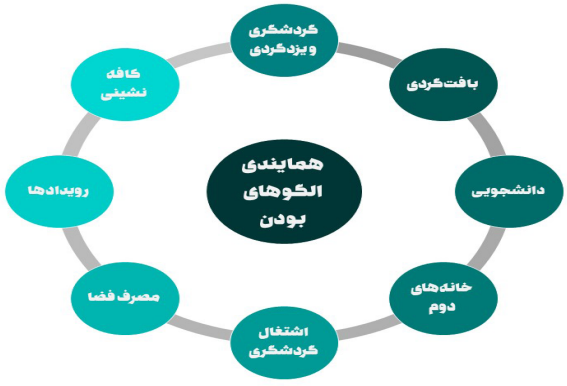

شکل ۴. عوامل برسازنده همایندی الگوهای بودن و حضور در فضا

درواقع می‌توان زنجیره‌ای از وقایع را چنین ترسیم کرد که در سال‌های ۱۳۹۵ تا ۱۳۹۸ شهر تاریخی یزد در اثر تغییر در شرایط عمومی اقتصادی، سیاسی و اجتماعی کشور (عامل عام) و ثبت جهانی شهر تاریخی (عامل خاص) میزبان رشد چشمگیر گردشگری در این شهر بود (مطابق جدول شمارهٔ ۴) و این پدیده به تغییرهایی در رفتارهای شهروندان با «غریبه‌ها» یا «دیگری‌ها»، افزایش امنیت در بافت تاریخی و در نتیجه افزایش حضور گروه‌های گوناگون شهروندان و گردشگران انجامید و از این رهگذر الگوی «بافت‌گردی» به یکی از الگوهای رایج استفاده از بافت تاریخی تبدیل شد.

جدول ۴. آمار مربوط به گردشگری در شهر تاریخی یزد، پایگاه میراث جهانی شهر تاریخی یزد: ۱۳۹۹

شاخص‌ها	سال ۱۳۹۵	سال ۱۳۹۸
تعداد گردشگران خارجی	۱۱۳۵۰۰	۱۲۴۵۰۸
تعداد گردشگران داخلی	۳۳۵۲۸۱	۸۲۷۸۱۵
ظرفیت پذیرش گردشگر	۶۵۰	۲۵۵۴

در این دوره، برپایی رویدادهای متفاوت عرصه‌ای تازه برای اجرا فراهم آوردند و فضای اجتماعی متفاوتی

در شهر ایجاد کردند که تأثیرهایی در کلیت شهر تاریخی داشت. از جمله آنکه بافت تاریخی را به بستر تازهٔ خاطره‌های جمعی شهر تبدیل کرد و به تعاملات اجتماعی، آشنایی و همزیستی گروه‌های مختلف کمک کرد. شکل‌گیری خاطره‌های جمعی به افزایش احساس تعلق جامعهٔ شهری به این بافت و در نتیجه مشارکت گسترده‌تر در حفاظت آن انجامید. به نقل از یکی از مصاحبه‌شوندگان «یک‌سری تبلیغات و رویدادهایی هم بود بعد از ثبت جهانی. شاید به‌مرور کم‌رنگ‌تر شد ولی در همان مقاطع اولیه به قول معروف در بوق‌وکرنا شد، پیچید، مردم می‌خواستند بیایند ببینند، پدیدهٔ جدیدی بود برایشان به‌عنوان میراث جهانی مطرح شده بود». مصاحبه‌شونده دیگری هم می‌گوید:« برنامه‌های فرهنگی من فکر می‌کنم کاملاً تحت تأثیر قرار گرفتند. الآن چندسال است که برنامه‌های بافت‌گردی از طرف خود شهرداری دارد برگزار می‌شود. درصورتی‌که فکر می‌کنم قبلش وجود نداشته است». در واقع رویدادها استعدادهای محیطی بافت تاریخی شهر را که پیش‌تر مهجور مانده بود و حالا به‌عنوان میراث بشری شناخته می‌شد، به فعلیت رساندند. رویدادها به‌مثابهٔ یکی از مصداق‌های روشن از زیست جمعی جدید در شهر تاریخی نمودی تازه از تداوم زندگی جمعی آن به شمار می‌رفتند؛ نمودی که شاید شکلی معاصرشده از همان زندگی جمعی سنتی بود که از دیرباز در شهر تاریخی جریان داشته و اغلب به مناسبت‌های مذهبی، مردمان محله یا شهر را گرد هم می‌آوردند؛ اما این بار هنر و میراث به حلقهٔ ارتباط انسان‌ها تبدیل شده بود و زیست جمعی را شکل می‌بخشید و در قالب‌هایی مانند بازارچه‌های هنری، فتوواک[۱۵]، جشنواره‌های هنری، تئاتر خیابانی و... به مخاطب عرضه می‌شد. اگر زیست جمعی را کنش‌های جمعی مشترک مردمان شهر (کل شهروندان) بدانیم و زندگی جمعی را نمودی از کنش‌های جمعی مشترک اجتماعات محلی ساکن در بافت تاریخی قلمداد کنیم، باید گفت که در این دوره، مرز میان این دو کم‌رنگ‌تر شد. حضور سایر گروه‌های شهروندان به‌ویژه جوانان و گروه‌های موسوم به طبقهٔ خلاق در مراسم سنتی پررنگ‌تر شد که یکی از بارزترین جلوه‌های آن پوش‌کشی مسجدجامع در روزهای منتهی به اربعین است.

با گسترش موج توجه به بافت تاریخی، الگوی خانه‌های دوم باعث شد تا برخی خانواده‌هایی که خانهٔ پدری خود را سال‌ها رها کرده بودند، دوباره برای احیای خانهٔ پدری، محدود به استفاده در پایان هفته یا مناسبت‌های خاص، انگیزه‌ای پیدا کنند. عده‌ای از ثروتمندان نیز برای داشتن پایگاهی اجتماعی یا کسب سرمایهٔ اجتماعی به‌واسطهٔ سرمایهٔ فرهنگی (برخورداری از خانهٔ تاریخی به‌مثابهٔ کنشی فرهیخته‌مآبانه) روی به خرید و مرمت خانه‌های تاریخی آوردند. یکی از مصاحبه‌شوندگان می‌گوید:« یک‌چیزی الآن باب شده به نام خانهٔ دوم. خانهٔ دوم معنی‌دار شده و برای ما یادآور کامل یا درواقع عینیت‌یافتهٔ اعیان‌سازی است، ولی در ورژن یزدی‌اش. در آن ورژن اصلی مالک ساکن می‌شود. اما چیزی که داریم می‌بینیم مالک ساکن نمی‌شود...». این امر نشان از افزایش شأن اجتماعی بافت تاریخی داشت، اما از سوی دیگر رواج الگوی خانه‌های دوم می‌تواند پیش‌درآمدی باشد برای برون‌رانی ساکنان قدیمی و تقلیل زندگی ۲۴ساعته در بافت تاریخی؛ چراکه این الگو یکی از نشانه‌های ورود طبقهٔ خلاق به‌شمار می‌رود که خود در شمار مصداق‌های اعیانی‌سازی بافت مسکونی است و ممکن است با وجود مزیت‌هایی که بعضاً به‌لحاظ خدمات شهری به همراه دارد، با کاهش مطلوبیت سکونت و تعلق محله‌ای، به ترک محله از سوی ساکنان محلی منتهی شود که نمونه‌هایی از این امر در روایت‌های مصاحبه‌شوندگان مورد اشاره قرار گرفت؛ درواقع نشانه‌های اولیه از بروز آنچه که در پژوهش‌های این حوزه مورد بحث قرار می‌گیرد در بافت تاریخی یزد در این دوران گزارش شده است.

آنچه در این‌جا اهمیت دارد، تأثیر دگرگونی‌های اجتماعی کلان در جامعهٔ ایرانی است که زیست اجتماعی

و زیست جمعی در شهرها را می‌توان از نمودهای جدید آن دانست. درواقع ثبت جهانی باعث شد تا آنچه که در کلیت زیست جمعی ایرانیان در حال بروز و ظهور بود در یزد الگوی فضایی ویژه و منحصربه‌فردی پیدا کند و بافت تاریخی شهر یزد به مقصد جدید فراغت، مصرف زیبایی و نوعی «ویترین اجتماعی» تبدیل شود تا میزبان کاربران و گروه‌های اجتماعی تازه، الگوهای رفتاری تازه و زیست اجتماعی تازه‌ای باشد. یکی ازمصاحبه‌شونگان گفته است: «رسانه‌های عمومی آمد در جامعه، شبکه‌های ماهواره‌ای آمد که نگاه مردم را به خیلی چیزها عوض کردند. تاریخ‌گرایی مد شد و آن عواملی که تا الآن گفتیم باعث شد که عرصهٔ اجتماعی شکل‌گرفته در بافت تبدیل به یک ویترین اجتماعی تبدیل شود. یعنی مردم بیایند هم‌دیگر را ببینند...». درواقع انسان‌ها در این پهنه از شهر فضا و هنر را مصرف می‌کنند و ابژه‌های به‌نمایش‌گذاشته‌شده را تماشا می‌کنند و گاه خود به‌مثابهٔ سوژه‌ای تماشایی سعی در به‌نمایش‌درآمدن دارند. این واقعیت می‌تواند تحت مفهوم «نمایشگاه فرهنگ» مورد اشارهٔ هاروی تفسیر شود که در اینجا در وجوه گسترده‌تری از ابعاد رفتاری و زندگی جمعی جامعه نیز تسری یافته است. این تغییرات عمدتاً نشانگر تغییر در وجوه فرهنگی - رفتاری شهر تاریخی یزد بوده‌اند که در پژوهش‌های این حوزه، آن را یکی از عرصه‌های نمادین زندگی اجتماعی شهر به‌شمار می‌آورند.

شکل‌گیری همزیستی، رقابت، تعارض و تقابل میان گروه‌های متکثر اجتماعی

ایجاد هم‌زمان الگوهای رفتاری جدید برای حضور و بودن در فضا مستقیماً بر وجوه اجتماعی شهر تاریخی تأثیر گذاشت؛ چراکه بافت شهری و فضاهای آن در این وضعیت به بستری برای حضور و هم‌زیستی گروه‌های متکثر و متنوع تبدیل می‌شود که البته این هم‌زیستی گاهی‌اوقات به‌سمت تعارض و تقابل میل می‌کند. این وضعیت، از دیدگاه نظری، پیامد ناخودآگاه فرایند «برندسازی میراث» است؛ فرایندی که اغلب موجب افزایش تقاضا برای فضا و در نتیجه تشدید رقابت میان ذی‌نفعان می‌شود. براساس تجربهٔ زیستهٔ مصاحبه‌شوندگان پژوهش، در شهر تاریخی یزد می‌توان این رقابت و تعارض را در چند میدان مختلف شناسایی کرد. یکی از مصاحبه‌شوندگان بیان داشته که « تعارضات ارزشی به وجود آمده است. به‌واسطهٔ متنوع‌ترشدن استفاده‌کنندگان. تا قبل از ثبت جهانی شاید استفاده‌کنندگان آنجا که غالباً ساکنان و کسبه بوده‌اند، تعارضات ارزشی کم‌تری داشته‌اند. ولی الآن تعارضات منفعتی دارد ایجاد می‌شود و تعارضات ارزشی هم دارد ایجاد می‌شود. این‌که آتش می‌زنند و این چیزها تعارضات ارزشی هست.»

شکل‌گیری عرصه‌های متعدد رقابت بر سر مالکیت یا تصاحب مصادیقی که در اثر گفتمان ثبت جهانی به‌مثابهٔ ارزش بازشناسی شده بودند یکی از میدان‌های رقابت میان ذی‌نفعان متعدد شهر تاریخی بوده است. روایت‌های محلی، طیف متنوعی از این رقابت‌ها را بازگوی می‌کنند؛ از برگزاری برخی مناسک سنتی مانند نخل‌گردانی که امروزه به‌دلیل توجه رسانه‌های ملی و همگانی به صحنهٔ نمایش رقابتی بین محله‌ها تبدیل شده تا اقدام‌هایی مانند خرید خانهٔ دوم برای کسب سرمایهٔ اجتماعی و همچنین افزودن بادگیر و سایر نمادهای تمکن به آن و حتی مدیریت فضاهای مرکزی و عناصر شاخص مانند باغ دولت‌آباد، مسجدجامع و امیرچخماق در شمار مصادیق مختلف رقابت بین گروه‌ها و نیروهای اجتماعی است.

عامل اقتصادی با محوریت گردشگری نیز از دیگر میدان‌های تعارض است که در اثر آن خطر ونیزی شدن بخشی از شهر (عمدتا در محله‌های فهادان، مسجدجامع، بازار نو و شاه‌ابوالقاسم) مطرح بوده است؛ چراکه براساس داده‌های میدانی در این محله‌ها بیش‌ترین میزان تغییر کاربری بناها به واحدهای گردشگری رخ داده است. روایت‌های محلی مصاحبه‌شوندگان حاکی از بروز تعارض‌هایی در این محله‌هاست که با پژوهش‌های موجود

در ارتباط با پهنه‌های گردشگری‌سازی‌شده در سراسر جهان مطابقت دارد و نشانگر تکرار همان تعارض‌ها با ویژگی‌های مرتبط با زمینه است. در این مرحله است که احتمالاً یکی از علت‌های اصلی ثبت جهانی شهر تاریخی یزد، براساس پلان مدیریت پروندهٔ ثبت جهانی، یعنی تداوم جریان زندگی (پایگاه میراث فرهنگی شهر تاریخی یزد، ۱۳۹۴) مخدوش خواهد شد. چراکه افزایش ارزش املاک در اثر سرمایه‌گذاری‌ها بدون بهبود محسوس وضعیت خدمات عمومی برای ساکنان در محله و نیز در کنار ناهنجاری‌های ناشی از فعالیت‌های گردشگری (آلودگی صوتی، بویایی، ازدحام در پارکینگ‌ها و...) که به تعارض‌های یادشده می‌انجامند، بهانه‌ای برای خروج ساکنان به وجود آورده است. براساس نگرش مصاحبه‌شوندگان پژوهش می‌توان طیفی را (مانند نمودار ۲) متصور بود که یک سوی آن زندگی اجتماعی و سوی دیگر آن گردشگری است و توسعهٔ بی‌رویهٔ گردشگری منجر به کم‌رنگ شدن زندگی اجتماعی خواهد شد. بنابراین ایجاد توازن و تعادل میان این دو عامل به‌منظور تداوم حیات شهر تاریخی بسیار مهم است. در این ارتباط یکی از مصاحبه‌شوندگان به تجربهٔ گفتگو با ساکنان محلی اشاره می‌کند: «[در پایش نوروزی] گردشگران مثلاً پارکینگ‌های درون‌محله‌ای را راضی بودند. از اهالی محل که ناراضی بودند، وقتی می‌پرسیم می‌گویند به این دلیل که در پیک شلوغی پارکینگ نداریم. چون هتل‌ها و بومگردی‌ها پارکینگ‌شان تأمین نشده، این‌ها می‌گذارند در پارکینگ‌های درون‌محله‌ای که مردم زندگی می‌کنند.»

شکل ۵. طیف متقابل گردشگری و زندگی اجتماعی

مرتبهٔ دیگری از تعارض در اثر تغییر مناسبات بعد از ثبت جهانی گزارش شده که عموماً میان گروه‌های مختلف ذی‌نفع در فضاست. درواقع این امر چنین قابل توضیح است که افزایش سرمایه‌گذاری و تغییر کاربری در بافت تاریخی که کاربران و مخاطبان تازهٔ خود را هم روانهٔ این محدوده از شهر کرده است، از نگاه جامعهٔ محلی مواجهه با دیگری‌هایی است که پیش‌تر نبوده‌اند یا دست‌کم تا این حد پررنگ نبوده‌اند. حال کنار هم قرارگرفتن این دیگری‌ها با هم و مجموع آن‌ها با جامعهٔ محلی مصادیقی از تعارض در ارزش‌ها و منافع را پدیدار کرده است که براساس روایت‌های عینی، نمونه‌هایی از آن‌ها حتی به تقابل شدید نیز انجامیده‌اند.
میدان دیگر مربوط به حضور نسل‌ها و گروه‌های مختلف در بافت تاریخی یزد به‌واسطهٔ رویدادها یا تغییر در الگوهای فراغتی است که در شرح مضمون قبلی به آن‌ها اشاره شد. درواقع هر گروه اجتماعی زیست‌جهانی را نمایندگی می‌کند و الگوهایی از باور و ارزش و رفتار دارد. در این‌جا فضاهای تاریخی به صحنهٔ رویارویی و هم‌زیستی این گروه‌های متکثر تبدیل می‌شود و به بروز تعارض می‌انجامد. بنابراین می‌توان تعدد این گروه‌های کاربر را در زمینه‌ای از رقابت برای تصاحب و دفاع از قلمرو فضایی فهم کرد که در برخی مراتب قهرآمیز و در برخی دیگر مسالمت‌آمیز می‌شود که تا حد به‌سزایی متأثر از الگوهای ساختاری و مدیریتی‌اند. یکی از مصاحبه‌شوندگان به شکایت اهالی محلهٔ فهادان اشاره می‌کند: «... یک کافه هست که فضای بیرونی دارد. این تا ساعت ۱۲ شب دارد خدمت‌رسانی می‌کند. در همان‌جا در کوچهٔ روبه‌رویی مردمی هستند که آن‌جا زندگی می‌کنند. بارها و بارها در مسیر رفت‌وآمد به خانهٔ لاری‌ها مردم آنجا با من صحبت کرده‌اند.... تا ساعت ۱۲ شب دارند قهقهه می‌زنند و ما اینجا آسایش و آرامش نداریم.» تجربهٔ زیستهٔ زیست جمعی در شهر تاریخی این سال‌ها را به همان میزان که می‌توان آلترناتیو و شورشی از سوی جامعهٔ درونگرای یزد علیه معیارها و بازنمایی‌های هژمون ایدئولوژی رسمی دانست، درعین‌حال بایستی در راستای بازتولید مصرف سرمایه‌دارانهٔ فضا و تبدیل فضا به ابزار مصرف در چرخهٔ دوم سرمایه تعبیر کرد؛ واقعیتی که جامعهٔ ایرانی به‌طور عام و جامعهٔ یزدی به‌طور خاص در مقطع زمانی هم‌زمان با ثبت جهانی در جستجوی آن بوده و برای

آن تلاش کرده، اما در بلندمدت می‌تواند ماهیت وجودی و معناهای اصیل اجتماعی شهر تاریخی را تهی کند و پیوستار اجتماعی را به نحو دیگری رقم بزند.

تمرکز گزینشی بر محدوده‌های دارای مزیت و پراکنش نامتوازن ظرفیت‌ها

همانطور که اشاره شد، از مهم‌ترین تأثیرهایی که ثبت جهانی به‌همراه داشت، ایجاد فضایی متفاوت همراه با توجه گروه‌های مختلف به بافت تاریخی بود که سرمایه‌گذاران یکی از تأثیرگذارترین این گروه‌ها بودند. در نتیجه، موجی از تغییر کاربری بناهای تاریخی به کاربری‌های گردشگری در اثر راهنمایی دستگاه‌های مسئول و مشوق‌هایی مانند وام‌های بلندمدت رخ داد. بنابراین در مدتی کوتاه انبوهی از کاربری‌های گردشگری همچون بومگردی، اقامتگاه سنتی، کافه و رستوران سنتی در بافت تاریخی راه‌اندازی شدند که تمرکز سرمایه‌گذاران خصوصی و دولتی را به محدوده‌های دارای مزیت گردشگرپذیری سوق می‌دادند.

به‌نوعی در اینجا با توجه و تمرکز بیش از پیش سرمایه‌گذاران بر بافت تاریخی شهر مواجهیم؛ جایی که سیاست شهری افراد سرمایه‌گذار معطوف بر بافت تاریخی شده و این پهنه از شهر را به کانون توجه، تمرکز و اقدام اقتصادی و سرمایه‌گذارانه تبدیل کرده است. در کنار این موج سرمایه‌گذاری، توجه افراطی دستگاه‌های متولی به محدوده‌های گردشگری نیز در نگاه برخی از مصاحبه‌شوندگان ذکر شده است: «سازمان‌های خدمات شهری مثل شهرداری هم بیش‌تر نگاهشان معطوف به مسیرهای گردشگری بود. خیلی‌ها معترض هستند. خیلی‌ها معترض هستند که چرا فقط در آن مسیرها کارهایی می‌شود.»

این سیاست شهری که با تمرکز و توجه ویژه به محدوده‌های دارای مزیت خاص (عمدتاً مزیت گردشگرپذیری و اقتصادی) آغاز می‌شود، میان فضاها، براساس مزیت‌های تعیین‌شده در گفتمان‌های حاکم بر فضا، نوعی گزینش و در نهایت تمایز قائل می‌شود. ارجحیت بافت تاریخی مرکزی شهر نسبت به سایر بافت‌های تاریخی پراکنده در شهر، ارجحیت عرصهٔ میراث جهانی (با مساحت ۱۹۵ هکتار) به حریم آن (با مساحت تقریبی ۶۸۰ هکتار)، ارجحیت محله‌های مرکزی در عرصهٔ جهانی (شاه‌ابوالقاسم، فهادان، کوشکنو و بازارنو) بر سایر محله‌ها و ارجحیت مسیرهای گردشگری و لایهٔ هم‌جوار آن بر سایر پهنهٔ محله‌ای، همگی نمونه‌ای از همان گزینش فضایی‌اند که به تمرکز و معطوف‌ساختن کنش‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در آن فضاهای منتخب می‌انجامد. امری که در بیان یکی از مصاحبه‌شوندگان به شرح این جمله آمده و در نگاه برخی دیگر نیز با همین مضمون تکرار شده است:« این بافت تاریخی، بخش‌هایی از این بافت به شدت مهجور و مغفول باقی ماند و این بافت فقط شد یک محدودهٔ جامع و فهادان و ته‌اش تازگی‌ها شاه‌ابوالقاسم» و یا «... شاید کم‌ترین چیزش همان مسیر گردشگری است که حالا سمت مسجدجامع شما نگاه کنید. شما در همین پوسته کافی است یک کوچه بروید آن‌طرف‌تر. یا مخروبه می‌بینید یا تاریکی می‌بینید که شاید چندنفر هم جرئت نداشته باشند بروند.»

اگر نگاه را معطوف بر پهنهٔ تاریخی شهر بدانیم و در واقع شهر تاریخی را در کلیتی شامل کالبد و محتوا که به‌طور پیوسته میزبان فرایند تولید و بازتولید فضاست بررسی کنیم، سویه‌های آسیب‌مند این وضعیت بیش‌تر رخ‌نمایی می‌کند. چراکه در این مقیاس است که صدای اجتماعات محلی در تحولات و الگوهای تازهٔ زیست اجتماعی بافت تاریخی شنیده نمی‌شود و حتی در مراتبی به انزوا و حتی به طرد اجتماع محلی از آنچه که در جریان است منتهی می‌گردد. براساس روایت مصاحبه‌شوندگان در انطباق با پژوهش‌های این حوزه، در همین مرحله است که اجتماع محلی در مرتبه‌ای از خودباختگی در تکاپوی حضور در این صحنه برخواهد آمد و با تبدیل زندگی خود به نمایشی برای دیگری سعی در ایفای نقش پررنگ‌تری در سپهر زیست اجتماعی

خواهد داشت. درواقع بسیاری از عبارت‌های معنایی که به تبدیل وجوه ملموس و ناملموس زندگی به شکلی گردشگرپسند اشاره دارند، به همین لحظه توجه می‌کنند. در مجموع این تغییر که در سایهٔ ثبت جهانی و ارزش‌های تولیدشده یا پررنگ‌شدهٔ ناشی از آن در سطح کل شهر یزد و به‌ویژه بافت تاریخی شهر پدیدار شد، ناظر بر نوعی تفکر آمایش فضایی در مقیاس شهری است و حکایت از برهم‌خوردن توازن پراکنش ظرفیت‌های مختلف در سطح شهر نسبت به قبل از آن دارد که در اثر این نامتوازن بودن، جریان سکونت و زندگی در برخی بخش‌ها مخدوش شده و در سایهٔ دیگر فعالیت‌ها به حاشیه رفته است.

بهبود وضعیت حفاظت کالبدی در سایه رواج فرم‌گرایی و کالبدگرایی تک‌بعدی

برایند سخنان مصاحبه‌شوندگان این پژوهش می‌گوید که وضعیت بافت تاریخی یزد پس از ثبت جهانی به‌پشتوانهٔ افزایش توجه همگانی به‌ویژه در بخش دولتی و عمومی (شهرداری) در بعد کالبدی رو به بهبودی رفت. برخی از مشکلات پیشین برطرف شد، کیفیت محیطی بافت تاریخی در بسیاری از نقاط بهبود پیدا کرد و سطح خدمات عمومی در این محدوده بهتر شد. یکی از مصاحبه‌شوندگان در شرح این وضعیت می‌گوید: «جدی شدن موضوع مرمت، نگاه مرمتی در شهر افزایش پیدا کرد. قشنگ می‌شود حس کنی که الآن شرکت‌های مرمتی تعدادشان بیش‌تر شده، متقاضیان بیش‌تری تقاضای مرمت دارند و پروژه‌های بازسازی هم تعدادشان بیش‌تر شده است. خود معاونت شهرسازی و معماری شهرداری به‌طور خاص یک باب جدیدی باز کرد برای پروژه‌های بافت تاریخی.» بااین‌همه آنچه که در اقدام‌های این سال‌ها در بخش‌های دولتی، عمومی، خصوصی و مردمی دیده می‌شود، توجه بیش‌ازپیش به بعد کالبد و غفلت از سایر ابعاد و وجوه وجودی این پهنه به‌مثابهٔ شهری تاریخی است. در نگاه و اقدام بخش دولتی و عمومی نشانی از توجه عمیق به ابعاد اجتماعی دیده نمی‌شود و هرآنچه که در این سال‌ها دنبال شده کنشی فضایی (مطابق با تعبیر تریالکتیک لوفور) با نگاه به گردش مالی شهر و اقتصاد بنگاه‌ها بوده است. در بخش خصوصی نیز مرمت‌ها اغلب با تأکید بر احیای فرم‌های جذاب و افزایش دل‌انگیزی بصری بناها دنبال شده و به سایر ابعاد بناها و فضاها اعم از روایت‌ها، داستان‌ها، تاریخچه، انسان‌های ساکن و... پرداخته نشده است. بررسی خط اقدام‌ها وجود فاصله یا حتی شکاف در میان خدمات عرضه‌شده و خدمات واقعی مورد نیاز برای تداوم و تقویت سکونت در بافت تاریخی را نشان می‌دهد. درحالی‌که مسائلی مانند امنیت، تردد، خدمات اضطراری، روشنایی و آب‌گرفتگی معابر، بهداشت و نظایر این‌ها در شمار خدمات مورد نیاز برای سکونت است، آنچه که در عمل به آن پرداخته شده، اغلب با تأکید بر مخاطب گردشگر بوده است. از این منظر شاید نگاه ساکنان به پدیدهٔ ثبت جهانی توأم با حسی دوگانه باشد؛ چراکه برای محیط زندگی ایشان خدمات و مزیت‌هایی را به همراه آورد، اما درعین‌حال نشانگر وابسته‌بودن ارزش سکونت در این محله‌ها به پدیده‌ای دیگر است؛ نه به ذات شهروندی و حضور انسان‌ها در فضا. همانطور که گفته شد این نگرش در امر حفاظت نیز ایفای نقش پررنگی دارد؛ به‌نحوی که امر حفاظت هم در این مدت اغلب متوجه حفاظت کالبدی از بافت تاریخی بوده است و سایر وجوه شهر و زندگی شهری را در سایهٔ ارجحیت حفاظت از نظام کالبدی قرار داده است؛ درواقع به‌دلیل نبود راهکارهای مناسب برای معاصرسازی بناهای تاریخی، به‌منظور پاسخ به شرایط زندگی معاصر در این بناها درعین حفظ اصالت بنا، تأکید بر حفاظت کالبدی منجربه ناامیدی افراد از ادامهٔ سکونت در بافت تاریخی می‌گردد و این شیوه از حفاظت کالبد به کمرنگ‌شدن زندگی در پهنه تاریخی شهر منتهی می‌شود. برای مثال باید به نقل یکی از مصاحبه‌شوندگان اشاره داشت: «به‌لحاظ کالبدی که عملاً اتفاقی نیافتاد. یعنی اتفاق خیلی ساده‌ای افتاد: کف‌سازی و جداره‌سازی. نه آن فضاهایی که وجود داشت مثلاً فضاهای بایری

مثل ایلچی‌خان که در بافت وجود داشت کاری با آن‌ها داشتند؛ نه اینکه خیلی اتفاقات و ساختمان جدیدی بسازند، کاربری جدیدی بخواهد ایجاد شود. تنها کاربری‌ای که تزریق شده کافه است...ولی عملاً هیچ‌چیزی و هیچ فعالیت خاصی.» همچنین مصاحبه‌شوندهٔ دیگری می‌گوید: «میراث فرهنگی نمی‌تواند به ازای «نه» که می‌گوید آن فرد را راهنمایی کند، پیشنهاد هم بدهد. یک ابتکاری هم داشته باشد و یک راه سومی هم پیدا کند.»

به نظر می‌رسد در دورهٔ تهیهٔ اسناد پیشنهاد ثبت جهانی و همچنین بازه‌های زمانی تأثیرگذار بعدی فعالیت منسجمی اعم از مطالعات، پایش، سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی برای شناخت عمیق و تداوم نظام اجتماعی شهر تاریخی به انجام نرسیده و تمرکز تمامی گام‌های فرایند ثبت جهانی بر حفاظت از کالبد شهر تاریخی معطوف شده است. دلایل این امر را شاید بتوان در دو سطح بررسی کرد. نخست در سطح مدیریت محلی و ملی که وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی و ادارهٔ کل استان را متولی تهیهٔ پرونده و مدیریت محوطه‌های میراث جهانی می‌داند و نگاه حاکم بر این دستگاه از گذشته تا کنون به‌طور ویژه متمرکز بر حفاظت کالبدی آثار تاریخی و فرهنگی بوده است. سطح دیگر را نیز باید در سند رسمی کنوانسیون میراث جهانی جست‌وجو کرد که ماهیت و رهنمودهایی بیش‌تر کالبدگرایانه را دنبال می‌کند و ابعاد پیچیدهٔ شهر تاریخی را به‌صورت رسمی و جامع پوشش نمی‌دهد. همین امر شهر تاریخی را دچار فرم‌گرایی یا فروکاست فرم‌گرایانه‌ای کرده که به کم‌رنگ‌شدن سایر ابعاد و وجوه آن انجامیده و وجوه کالبدی و منظری را در ارجحیت قرار داده است؛ در نتیجهٔ بهبود محسوسی در وضعیت کالبدی آن مشاهده شده است که می‌توان آن را مستقیماً در ادامه سیاست‌ها و برنامه‌های ثبت جهانی شهر تاریخی یا از آثار و پیامدهای جانبی آن دانست. این امر که از دریچهٔ تریالکتیک لوفور ناظر بر «کنش فضایی» در بافت تاریخی یزد است، در پیوند با سایر رخدادها و روندها به ایجاد نوعی خلأ در زمینهٔ اجتماعی شهر تاریخی دامن زده و منجربه تضعیف تداوم اجتماعی شهر تاریخی در سایهٔ حفاظت کالبدی آن شده است.

تداوم کمرنگ و رو به افول سکونت و زندگی اجتماعی محله‌ای

فناوری‌ها و شبکه‌های ارتباطی امروزی، جنبش‌های اجتماعی، نگرش‌های نو، وضعیت سیاسی و اقتصادی در سال‌های اخیر همگی بر زندگی اجتماعی تأثیر گذاشته‌اند تا از زندگی اجتماعی سنتی تنها رویدادهایی باقی مانده باشد و به باور بسیاری از مصاحبه‌شوندگان پذیرش این تغییر باید بخشی از تحلیل وضعیت باشد. به‌دنبال چنین شرایطی در دهه‌های گذشته عدم هماهنگی مناسبات زندگی امروزی در ابعاد و شئونات گوناگون آن (ازجمله در ابعاد اجتماعی و امنیت، حقوقی، نیازهای روزمره و...) با نظام کالبدی حفاظت‌شدهٔ بافت تاریخی به بروز سویه‌هایی از تعارض و کاهش مطلوبیت سکونت در بافت تاریخی انجامیده است. از سوی دیگر تحولات پس از ثبت جهانی باعث شد که جابجایی جمعیتی و ورود اقشار و گروه‌های جدید با الگوهای فکری و رفتاری متمایز از زمینه در نهایت به نوعی از کنتراست اجتماعی در میان گروه‌های ساکن قدیمی و گروه‌های تازه‌وارد بیانجامد. این امر در زمینه‌ای از فقدان حمایت مالی و فنی- فکری از ساکنان و نیز این‌که نتیجهٔ ملموس و قابل انتظاری هم از طرح‌ها و کنش‌های حفاظتی، اجتماعی و گردشگری عاید ساکنان نشد، زمینه‌ساز کاهش شدیدتر سرمایهٔ اجتماعی و مطلوبیت شهر تاریخی برای سکونت شده است. برخی از روایت‌های مصاحبه‌شوندگان نشانگر چنین کاهشی در مطلوبیت و سرمایهٔ اجتماعی بافت تاریخی بودند؛ از جمله آن‌که: «یک خانمی می‌آمد می‌گفت من همهٔ طلاهایم را فروخته‌ام و رفته‌ام این‌جا این خانه را

خریده‌ام که بزرگ‌تر باشد و بتوانم طبقهٔ دوم بسازم و حالا خورده به ثبت جهانی. حالا نه می‌توانم برای پسرم طبقهٔ دوم بسازم که بیاید با عروسم اینجا زندگی کند و نه طلاهایم برگشته و نه هیچی. میراث هم هیچی برای من ندارد و می‌گوید قانون است. اما من قبل از ثبت جهانی این‌جا را خریده بودم. این مشکل‌ها هم خیلی پیدا می‌شد بعد از ثبت. خیلی‌وقت‌ها شده که طرف آمده گفته من که نمی‌خواستم خانه‌ام ثبت جهانی شود. شده الآن و یک راهکاری باید به من بدهید.»

این شرایط در حالی است که انتظار می‌رفت ثبت جهانی شهر تاریخی یزد به تثبیت، تداوم و حتی تقویت زندگی در شهر تاریخی کمک کند؛ چنانکه در شمار اهداف فرایند ثبت جهانی در بخش پلان مدیریت پروندهٔ ثبت نیز این موضوع درج گردیده بود. یکی از مصاحبه‌شوندگان مشاهدهٔ خود در تجربهٔ فعالیت اجتماعی در یکی از محله‌ها را چنین بیان می‌کند: « سال ۹۸ که می‌رفتم [رویدادهای محله‌ای] نزدیک به ۵۰-۶۰ بچه به‌صورت دوره‌ای می‌آمدند. این اواخر ۱۰-۱۵ نفر شده‌اند. خیلی کم شده. دیگر نیستند. من همیشه می‌خواستم بیاندازم روی دوش خودم و می‌گفتم شاید ما خوب عمل نکرده‌ایم که دیگر نیامده‌اند. بعد یک‌بار رفتیم درب خانه‌شان و پرسیدیم. دیدیم دیگر نیستند. خانه‌شان رفته آن‌طرف خیابان. جمعیت جوان واقعاً دارد کم می‌شود و تو نمی‌توانی جمعیتی را که رفته دیگر برگردانی. کسی که زندگی کرده باشد با این شرایط و رفته باشد دیگر برنمی‌گردد. مگر از ناچاری.» با این وجود تصویری که اغلب ترسیم می‌کنند تداومی افتان و روبه‌افول از زندگی اجتماعی محله‌ای است؛ در چنین شرایطی بیش‌تر سخن از تداوم رویدادمحور و مناسبت‌محور زندگی است و تداوم سکونت در حال کمرنگ‌شدن است. ثبت جهانی نیز در پاره‌ای موارد با تشدید سختگیری حفاظت کالبدی و سایر پیامدهای عملکردی و اجتماعی آن، در عمل منجر به تضعیف تمایل به سکونت در بافت تاریخی گردیده است.

هرچند که نباید تداوم زندگی اجتماعی را هم‌ارز تداوم زندگی سنتی قلمداد کرد، بااین‌حال در بعد اجتماعی و فرهنگی هرچند که رویدادهایی برگزار شده یا تداوم یافته، اما در مناسبات، تعاملات و... نشانی از معناها و ارزش‌های وجودی شهر تاریخی که سازندط آن در طول تاریخ بوده‌اند، دیده نمی‌شود و در بهترین حالت ممکن فرم‌های اجتماعی یا نمادها که شاید بتوان آن را عینی‌ترین و سطحی‌ترین مرتبهٔ نظام اجتماعی دانست، به‌صورت پراکنده تداوم یافته‌اند. چراکه بازاندیشی یا حتی اندیشه‌ای در این‌که چه معناها یا ارزش‌هایی شهر تاریخی را ساخته و در قالب فرم‌ها و شکل‌ها تجسم پیدا کرده نشد تا برای چگونگی تداوم آن که همانا حفاظت از ماهیت وجودی شهر تاریخی است تدبیری در پیش گرفته شود. درواقع مدیریت شهر تاریخی حتی در مواجهه با بعد اجتماعی هم درگیر فرم‌گرایی و نمادگرایی افراطی شد؛ هرچند که بنابه تعبیری، عرصهٔ نمادین در کانون زندگی اجتماعی قرار دارد، اما عرصهٔ نمادین اغلب خود ساخته‌شده و رهاورد نظام ارزشی و معنایی ژرف‌تری است؛ برای مثال آنچه که در گذشته و حتی دوران معاصر در شهر تاریخی یزد سازندهٔ نظام اجتماعی آن بود، برای نمونه سنت یاری‌گری، پایبندی به منفعت و خیر جمعی، سرمایهٔ اجتماعی و نهادهای پویا، همه‌شمول و خودسازمان‌ده و... (پایگاه میراث جهانی شهر تاریخی یزد، ۱۴۰۳)، امروزه در حال کم‌رنگ‌ترشدن است و ارزش‌های دیگری که اغلب ته‌رنگ تجاری و منطق بازار دارند و در فرایند جهانی‌سازی فرهنگ به شهرهای تاریخی عرضه شده‌اند، درحال جایگزینی در بن‌مایه‌های رفتاری و هنجاری شهر تاریخی‌اند که به باور مصاحبه‌شوندگان پژوهش، بعضاً با برندسازی ناشی از ثبت جهانی و رخدادهای هم‌پیوند آن مانند توسعهٔ گردشگری به زیست‌جهان شهر تاریخی یزد نیز وارد شده‌اند و منجربه کمرنگ‌شدن پیوستار زندگی اجتماعی محله‌ای آن گردیده‌اند.

تغییر نگرش عمومی نسبت به ارزش‌های بافت تاریخی و تغییر گفتمان حاکم بر بافت

تغییر در نگرش‌ها در راستای توجه به ارزش‌های شهر تاریخی را می‌توان از اهداف ثبت جهانی دانست که به این واسطه گام مؤثری در مسیر تحقق آن برداشته شد. در ادبیات مدیریتی استان یزد می‌توان تغییر نگاه به بافت تاریخی از «مانع توسعهٔ شهر» به «عامل توسعهٔ شهر» را تشخیص داد. درواقع ثبت جهانی به تغییر کلان‌روایت حاکم بر شهر تاریخی و گفتمان مرتبط با آن انجامید و زمینه‌ساز پیش‌برد هرچه بهتر امر حفاظت شد. مصاحبه‌شونده‌ای در این باره گفته است: «بعد از ثبت جهانی این [محدوده و برچسب‌های معطوف به آن] از بافت فرسوده خارج شد.» و همچنین مصاحبه‌شوندهٔ دیگری بیان داشته است: «مردم آن محل نسبت به ارزش و اهمیتی که بافت و بنا داشت بیش‌تر مطلع شدند.» در نتیجهٔ این تغییر گفتمان، امر حفاظت از بافت تاریخی تسهیل شد؛ این امر البته پیامد دیگری هم داشت؛ آنچه که واقعیت قطعی این روزهای زیست تاریخی این شهر است، روایت‌ها و کلان‌روایت‌هایی است که درحال شکل‌دهی به نگرش‌ها، کنش‌ها و رفتارهای کنشگران‌اند و از آن‌جاکه روایت‌ها در مرتبه‌ای ژرف‌تر، سازنده و شکل‌دهندهٔ زندگی (فردی، جمعی و اجتماعی) اند و انسان‌ها با روایت‌های خود زندگی می‌کنند، بنابراین باید دانست که این روایت‌ها و کلان‌روایت‌ها در حال شکل‌دهی به شهری دیگر براساس کنش‌های کنشگران فضا تحت روایت غالب آن‌اند. روایتی که امروزه کنشگران شهر تاریخی با آن زیست می‌کنند، روایت[۱۶] میراث فرهنگی و گردشگری است که به‌طور غالب تحت تأثیر ثبت جهانی و رویدادهای هم‌پیوند آن شکل گرفت. در نتیجه، ثبت جهانی به ایجاد روایت و کلان‌روایت حاکم بر شهر تاریخی انجامیده و این روایت نوعی از زیست و کنش انسانی و اجتماعی را پدید آورده که متفاوت با گذشتهٔ آن است.

بدیهی است که وقتی کسی توان همسوشدن با روایت‌ها و گفتمان غالب را نداشته باشد، به‌تدریج کم‌رنگ (رؤیت‌ناپذیر) می‌شود، بدون صدا (خاموش) می‌شود، حذف (طرد) می‌شود و سرانجام ناگزیر به ترک صحنه می‌گردد. یکی از مصاحبه‌شوندگان از تجربهٔ تعامل با مراجعه‌کنندگان اداره کل میراث فرهنگی می‌گوید: «یک‌خرده اثر روانی هم داشته. مردم آن نقطه‌ای که عرصه بوده اگر از آن‌ها بخواهیم که خراب نکنید، می‌شود بارش را انداخت روی دوش یونسکو. هیچ مدیری زیر بار اینکه به او بگویند خانه‌مان است، می‌خواهیم نو کنیم، نمی‌خواهیم زیر طاق گرد برویم، دوست نداریم در خشت و گل زندگی کنیم [و مخالفت کند نمی‌رفت]. لایه‌ای که در هیچ برنامه‌ای منعکس نمی‌شود...»

به‌طورکلی می‌توان چنین ادعا کرد که سبک زندگی مشخصی بر این محدوده‌ها حاکم می‌شود و پشتوانه‌های نظامی، حقوقی، رسانه‌ای و گفتمانی متفاوتی نیز برای آن به‌کار گرفته می‌شود. مصاحبه‌شونده‌ای در این زمینه می‌گوید: «به‌واسطهٔ ثبت جهانی هم تبلیغات شهر یزد گسترده‌تر شد و هم اصلاً بیس جامعهٔ یزد این را پذیرفتند که ما بتوانیم در حوزهٔ گردشگری کار کنیم.» و مصاحبه‌شوندهٔ دیگری نیز در ارتباط با تأثیر برندینگ آن گفته است: «مثلاً تا حدودی خیلی نه‌چندان چشم‌گیر تأثیر برندینگ داشت. این برندینگ خودش ختم شده به بعضی اتفاقات اقتصادی.»

عموماً نیازها و روایت‌های روزمرهٔ زندگی در سیطره کلان‌روایت‌های حاکم، فراموش و نادیده انگاشته می‌شوند و هرگونه تخطی از قواعد و الگوهای تجویز و ابلاغ‌شده برای زندگی در این محدوده‌ها از مرحله‌ای به بعد [که این قواعد و الگوها به کمک نخبگان دانش‌گاهی و رسانه‌ها به پذیرش عمومی می‌رسند] توسط افکار عمومی تخطئه و سرکوب می‌شود و طردشدگان عموماً فرصتی یا صدایی برای بازگویی این رنج نمی‌یابند؛ چراکه این نظام‌های گفتمانی‌اند که تعیین می‌کنند چه کسی می‌تواند قصه‌اش را بازگو کند و چه نوع قصه‌هایی را در قالب چه فرمی می‌تواند بگوید (اسمیت و واتسون، ۱۴۰۱، ۱۰۵).

درواقع می‌توان چنین ادعا کرد که ثبت جهانی با انبوهی از فعالیت‌های رسانه‌ای نوعی تغییر نگرش عمومی و پدیداری گفتمان جدیدی را به‌دنبال داشت. به همان میزان که در صحنهٔ مدیریت شهری منجر به تغییر پارادایم به سوی ارزش‌ها و کنش‌های حفاظت‌محور و پرهیز از ویرانی‌های مکرر شهر تاریخی شد، در صحنهٔ زندگی اجتماعی با اعمال قواعد و استانداردهای خاص منجر به کمرنگ‌شدن اجتماعات محلی شد که سرمایهٔ انسانی شهر تاریخی به شمار می‌روند و صدایی برای بیان نیازهای خود در این فضا ندارند.

دگرگونی محتوای فضا (کاربری‌ها، کاربران و الگوهای فعالیتی و رفتاری)

محتوا در این گزاره طیفی از کاربری‌ها و عملکردهای موجود در فضا، کاربران و مراجعه‌کنندگان به فضا و نیز نگرش‌ها و نگاه‌های حاکم یا تأثیرگذار بر فضا/معطوف بر فضا را در بر می‌گیرد و به باور برخی از مصاحبه‌شوندگان مطابق با تعبیری در نظر گرفته می‌شود که کریس و دی‌سنا (۱۴۰۰) «نابودی آنچه که در ابتدا مزیت انحصاری این محدوده بوده» می‌نامند. فهم این پدیده به طور عمیقی در پیوند با سایر مضمون‌ها امکان‌پذیر است و با مصادیق مورد اشارهٔ ذیل آن‌ها در هم تنیده شده است.

به‌طورکلی ثبت جهانی و مجموعه‌سیاست‌ها و روندهای پیامد یا هم‌زمان با آن، برای مثال تبلیغات و برندینگ ناشی از آن، به رشد چشم‌گیر و روزافزون حضور طبقهٔ خلاق در بافت تاریخی یزد با کیفیت‌های متفاوت انجامید. این روند افزایشی حضور طبقهٔ خلاق در بسیاری از نقاط بافت تاریخی منجربه احیای برخی بناها به‌ویژه خانه‌ها و بازارچه‌های متروکه و رهاشده گردید و فضایی متفاوت از پیش را پدیدار ساخت. هرچندکه این روند با همه‌گیری کووید ۱۹ و شوک‌های سیاسی و اقتصادی پس از آن تا حدودی تعدیل شد، اما پیامدهای آن را می‌توان از نگاه چارچوب نظری مرتبط با این پدیده واکاوی کرد. بی‌تردید حضور و تردد طبقه[های] جدید که در اینجا طبقهٔ خلاق نام گرفته‌اند، فضایی متفاوت از گذشته را پدیدار می‌سازد؛ چراکه این گروه‌ها ایده‌هایی برای تأثیرگذاری بر فضا دارند و توانی برای اجرای ایده‌ها.

پیامدهای این حضور را هم می‌توان در افزایش توجه همگانی به بافت تاریخی و بهبود شأن اجتماعی، وضعیت خدمات عمومی و حفاظت از این پهنهٔ شهری تعریف کرد و هم متوجه ابعادی همچون ایجاد فضاهای مصرف، افزایش رانت‌های فضایی، دگردیسی حافظهٔ فضا در اثر کمرنگ‌شدن معنا و نشانگان اصیل فضا، تغییر در ارزش‌ها و هنجارها، بحران هویت و تعلق محله‌ای، ناامیدی ساکنان از سکونت و سرانجام کوچ ناگزیر و ناخواستهٔ آنان در برخی نقاط دانست تا جایی که پهنه‌ای یکپارچه در خدمت جریان صنایع خلاق برای تولید و مصرف فضا و گردش سرمایه ذیل چرخهٔ دوم آن ایجاد کند، فضایی با روحی تازه و متفاوت از گذشته برای مخاطبان تازه که ساکنان گذشته در آن نقشی کمرنگ‌تر دارند.

افزایش پررنگ لایهٔ سرمایه‌گذار یا ملاک (خریداران و دارندگان بناهای تاریخی) نیز از جمله پیامدها و درعین‌حال نمودهای دگرگونی محتوای فضاست که حضور آن‌ها در بافت تاریخی و استیلای مالی آن‌ها باعث شده تا رفتارهای جمعی نیز دستخوش تغییرهایی شوند که در گذشته کم‌تر سابقه داشته‌اند یا رایج نبوده‌اند. به‌عبارتی سرمایه‌گذارها تلاش می‌کنند مناسبات فضا را آنچنان که دلخواه خودشان است، تغییر دهند و بازتعریف کنند و به‌دلیل برخورداری از اهرم‌های مالی معمولاً می‌توانند اجتماعات محلی را نیز با خود همراه کنند. برای مثال یکی از مصاحبه‌شوندگان می‌گوید: «...خیلی تأثیرگذارتر شده. یک‌سری آدم‌ها وارد بافت شده‌اند؛ این هم خیلی جالب است. مثلاً آقای فلانی آمده که قبلاً نبوده و در بافت یک خانه‌ای گرفته. قرار شده که اینجا برای یک شب ماه رمضان افطاری بدهد. وقتی که می‌آید که افطاری بدهد یک‌سری نظراتی هم دارد و نظراتش نظرات بومی و عادی اینجا نیست. [می‌گوید] من که افطاری می‌دهم در ظرف یکبار مصرف

هم باید باشد. قبلش در بشقاب همین‌جا می‌نشسته‌اند و می‌خورده‌اند. الآن یک‌سری رفتارهای جدیدی هم دارد تعریف می‌شود که نمی‌گویم خوب است یا بد است؛ اما تأثیراتی که آدم‌هایی که مال اینجا نبوده‌اند دارند می‌گذارند... یا اینکه قبلاً در حسینیهٔ کوچک یا مسجد شام می‌داده‌اند؛ اما حالا ایشان می‌گویند باید در حسینیهٔ بزرگ شام بدهند.»

در کنار برخی نمودهای حاکم‌شدن نگاه سرمایه‌ای و منطق بازار مانند تشدید کاربری‌ها در پهنه‌های دارای مزیت اقتصادی باید به کالایی‌شدن یا کالایی‌سازی فضاها اشاره کرد. در این مسیر بسیاری از آنچه که می‌تواند به‌صورت امکانی آزاد و همگانی در اختیار انسان‌ها باشد، ابزاری می‌شود برای کسب سود؛ چنانکه تاریخ و فرهنگ و فضا نیز بخشی از این امکان‌ها به شمار می‌روند. یکی از مصاحبه‌شوندگان در ارتباط با این نگاه در زمینهٔ پروژه‌های مرمت می‌گوید: «اصلاً مشکلی که ما داریم سر مرمت همین است. همه دوست دارند سریع به محصول برسند. خوب کار مرمت یک کار زمان‌بر خسته‌کنندهٔ طاقت‌فرسای آرام‌آرامی است. اما چون دوست دارند سریع به محصول برسند این اتفاق دارد خیلی سریع به‌واسطهٔ یک‌سری افرادی که هستند و دارند کار می‌کنند.» و همچنین نقل قول دیگری می‌گوید: «وقتی خیلی از بناها به واحدهای بومگردی و هتل و امثال این‌ها تبدیل می‌شوند که البته فعلاً دارد اشباع می‌شود، آن‌ها به‌دنبال این هستند که [در خانه‌های یزدی هم] تزئیناتی مانند [خانه‌های] کاشان برپا کنند. خوب اصالت خانهٔ یزدی به‌دلیل اینکه ضوابط خوبی ندارند و بیش‌تر به‌دنبال این هستند که به یک‌سری دلایل بحث اقتصادی‌شان را تأمین کنند، از بین می‌رود.»

مدیریت منفعل و ناکارآمد وضعیت پیچیده و پویا

ثبت جهانی شهر تاریخی در زمینه‌ای که مدیران بخش‌های گوناگون به‌ویژه دستگاه‌های خدمات‌رسان اغلب به مقابله با بافت تاریخی می‌پردازند، مطرح شد تا به‌عنوان اهرمی برای مقابله با مقاصد ویرانگرانه بافت تاریخی عمل کند، اما همان زمینهٔ مدیریتی و اداری ناکارآمد است که در این مرحله هم به‌عنوان مانع تحقق اهداف شهر تاریخی نمایان می‌شود و اینجا در مواجهه با شرایطی پیچیده‌تر و پویاتر، زمینه‌ساز نابه‌سامانی و ناکارآمدی می‌شود. برخی از نقل قول‌های مصاحبه‌شوندگان در ارتباط با ناکارآمدی برنامهٔ مدیریتی شهر تاریخی یزد را می‌توان براساس تطبیق آن‌ها با سند منتشرشده توسط پایگاه میراث جهانی شهر تاریخی یزد (۱۳۹۶) و فاصلهٔ آن با واقعیت‌های اجرایی پس از آن نیز ارزیابی کرد. درواقع هجمهٔ فعالیت‌ها، پروژه‌ها، رویدادها و درخواست‌های ناشی از ثبت جهانی در سیستم مدیریت منفعل و غیر پویا باعث آشفتگی و نابه‌سامانی بیش از پیش در شهر تاریخی گردید و مناسبات و توازن نسبی قبل را نیز مخدوش کرد. برای مثال «از ۱۳۹۶ تا حالا که احکام آن صادر شد هیچ جلسه‌ای که منتج شود به اجرایی بودن کار اتفاق نیافتاد.» یکی از مهم‌ترین دلایل این امر نارسایی سند مدیریتی ثبت جهانی در ابعاد ماهوی و مشارکتی نبودن آن در بعد فرایندی است. مصاحبه‌شونده‌ای بر این باور است که «آن چارت اداری اجرایی نشد؛ چون بعضی‌هایش براساس یک‌سری دیدگاه‌های تمامیت‌گرا ترسیم شده بود قابلیت اجرا نداشت.» عدم شفافیت در ابعاد گوناگون این فرایند خواه در ذهن بازیگران و کنشگران فضا و خواه در قالب سند رسمی مدیریتی زمینه‌ساز سردرگمی و نابه‌سامانی‌های بعدی گردید. عدم برخورداری پلان مدیریت ثبت جهانی از تحلیل و نگاه واقع‌بینانه به ساختار حقوقی و اداری کشور، عدم پوشش فراگیر دیدگاه ذی‌نفعان، فقدان مراتب و عناصر برنامهٔ مدیریت راهبردی کامل در آن، عدم برخورداری از نگاه آینده‌نگارانه و دلایلی مانند این‌ها باعث شده تا این سند از کارآمدی و اثرگذاری قابل انتظار برخوردار نباشد. تغییر متناسب با این سند نیز در ساختار مدیریتی استان رخ نداده و تغییرها محدود به ایجاد کمیته‌های عموماً ناپایدار گردید. درمجموع پرهیز از

تحول ساختاری مدیریت شهری بخشی به سمت مدیریت یکپارچه یا هماهنگ محلی، سایه‌انداختن نگاه‌ها و مسائل سیاسی بر مدیریت امور محلی و شهری، عدم ثبات نیروی انسانی در لایه‌های مدیریت تا کارشناسی و همچنین ناپویایی مدیریت شهر در دورهٔ پس از ثبت جهانی ازجمله عواملی است که براساس مصاحبه‌های پژوهش منجربه ناکامی و نافرجامی اهداف پیش‌بینی‌شده برای ثبت جهانی شده‌اند. بی‌ضابطگی، ناهماهنگی رویکردهای دستگاه‌ها، برخوردهای سلیقه‌ای و مواردی مانند این‌ها پیامدهای اجتماعی ناخوشایندی را نیز بر جای گذاشت که ادراک بی‌عدالتی و طردشدگی، ناامیدی و نارضایتی برای ساکنان محلی از جمله آن‌ها بود که در بخش دیگری از این مقاله به آن پرداخته شد. یکی از مصاحبه‌شوندگان دربارهٔ منفعل بودن ساختار مدیریتی می‌گوید: «بخش دولتی باید هم‌پای سرمایه‌گذار خودش را پیش ببرد. حالا بخش دولتی چرا نمی‌تواند این کار را بکند؟ چون بودجهٔ کافی ندارد.»

علی‌رغم تأکید اولیه در پروندهٔ ثبت جهانی و سندهای هنجاری بعدی که در این ارتباط امضا شد (مبنی بر تنظیم دستورالعمل‌های علمی و اجرایی ساخت‌وسازهای خشتی و افزودن سرفصل‌های مرتبط به دروس دانشگاهی دانشجویان) مدیریت اجرایی استان نتوانست گام مؤثری در این مسیر بردارد و تا کنون همچنان دستورالعمل شفاف و منسجمی که چارچوب‌ها، ضوابط و رهنمودهای اجرایی دقیق را در اختیار کاربران قرار دهد وجود ندارد. بر اثر مجموع آنچه که به‌طور خلاصه براساس دیدگاه مصاحبه‌شوندگان بیان شد، ثبت جهانی که می‌توانست فرصتی برای احیای سرمایهٔ اجتماعی از دست‌رفتهٔ میراث فرهنگی باشد که حاصل انباشت سال‌ها تقابل با جامعهٔ محلی بوده است، به چالشی برای تشدید و پررنگ‌ترشدن بحران سرمایهٔ اجتماعی این نهاد تبدیل شد و می‌توان گفت به نشانه‌ای از مدیریت ناپویا و ناکارآمد یک وضعیت پویا و پیچیده بدل شده است. روایت یکی از حفاظت‌گران از مواجهه با اجتماعات محلی می‌گوید: «سر ثبت جهانی که این‌قدر شعار دادیم و نتوانستیم آن کاری را که درخور و شایستهٔ مردم و بافت تاریخی باشد انجام بدهیم، خیلی مردم دیدگاه خوبی نسبت به میراث ندارند. الآن این بچه‌هایی که می‌روند سرشماری مشخص است. می‌گویند وقتی می‌بینند که جلیقهٔ میراث تن ماست شروع می‌کنند به بد برخوردکردن.»

نتیجه‌گیری

یافته‌های این پژوهش که بر مبنای تحلیل محتوای کیفی استقرایی شکل گرفته‌اند، نشان می‌دهد که فرایند ثبت جهانی شهر تاریخی یزد، واجد تأثیراتی چندبعدی و گاه متناقض بر حیات اجتماعی، فرهنگی و کالبدی این شهر بوده است. هرچند که از نگاه برخی مصاحبه‌شوندگان این تأثیرها حداقلی و ناچیز بوده‌اند و از نگاه گروهی دیگر محسوس و قابل توجه. طیفی از این پیامدها به فعلیت رسیدند و طیفی از آن‌ها پیامدها و تأثیرهایی بودند که در شمار انتظارات قبل از ثبت بوده‌اند و پس از آن به فعلیت نرسیده‌اند و همین عدم تحقق این انتظارات یا برنامه‌ها خود به‌مثابهٔ بخشی از تأثیر وضعیت ثبت جهانی قلمداد شده است. داده‌ها بر پایهٔ مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساختاریافته با ۳۰ نفر از کنشگران و پژوهشگران فعال در حوزهٔ حفاظت شهری استخراج شده و مضمون‌های حاصل، بازتاب‌دهندهٔ تجربهٔ زیسته و ادراک تحلیلی این گروه از روند تغییرات پس از ثبت جهانی است. بدین‌ترتیب نتایج، بیش از آن‌که بیانگر تجربهٔ زیستهٔ ساکنان باشند، بیانگر تحلیل یا بازنمایی فعالان و کنشگران از تحولات اجتماعی و فضایی در بافت تاریخی یزدند؛ موضوعی که باید به‌عنوان محدودیت پژوهش در تفسیر نتایج مورد توجه قرار گیرد و در پژوهش‌های آتی برای تکمیل آن اقدام شود.

فرایند تحلیل داده‌ها در نرم‌افزار MAXQDA منجر به استخراج ۵۳۰ کد اولیه برگرفته از واحدهای معنادار متن مصاحبه‌ها، ۴۲ مقولهٔ میانی (حاصل ترکیب کدهای اولیهٔ دارای مشابهت و همسانی مفهومی) و در نهایت ۸

مضمون اصلی شد که هر یک به‌نوعی نشانگر یکی از وجوه تأثیر ثبت جهانی در زیست اجتماعی شهر تاریخی یزدند. این مضمون‌ها عبارت‌اند از برآمدن الگوهای جدید حضور در فضا (بافت تاریخی یزد)، شکل‌گیری همزیستی، رقابت، تعارض و تقابل میان گروه‌های متکثر اجتماعی، تمرکز گزینشی بر محدوده‌های دارای مزیت و پراکنش نامتوازن ظرفیت‌ها، بهبود وضعیت حفاظت کالبدی در سایهٔ رواج فرم‌گرایی و کالبدگرایی تک‌بعدی، تداوم کمرنگ و روبه‌افول سکونت و زندگی اجتماعی محله‌ای، تغییر نگرش عمومی نسبت به ارزش‌های بافت تاریخی و تغییر گفتمان حاکم بر بافت، دگرگونی محتوای فضا (کاربری‌ها، کاربران و الگوهای فعالیتی و رفتاری) و مدیریت منفعل و ناکارآمد وضعیت پیچیده و پویا.

ترکیب و تلاقی این مضمون‌ها نشان می‌دهد که ثبت جهانی در یزد، به‌جای تثبیت وضعیتی پایدار، نوعی «دگرش‌پذیری[۱۷] ناپایا» را رقم زده است؛ یعنی روندی که در آن شهر تاریخی میان دو نیروی متقابلِ حفاظت و بهره‌وری اقتصادی در نوسان است و از این رهگذر، معنای اجتماعی «تداوم» جای خود را به «تغییر مکرر و ناپایدار» داده است.

درواقع ایده یا روایت پیشین از شهر تاریخی در ذهن کنشگران آن در این فرایند تغییر کرده و دچار دگرش شده است و حال تمامی کنشگران با روایتی دیگر شهر تاریخی را ادراک و زیست می‌کنند؛ درنتیجه، زیست و زندگی اجتماعی در شهر تاریخی نیز در مسیری دیگر رقم خورده و دستخوش تغییر شده است. در مواردی می‌توان تداوم برخی عناصر مانند نظام نمادین شهر تاریخی را در زیست‌جهان امروزی بازیگران آن دید و در برخی موارد دیگر مانند نظام معنایی و ارزشی ادراک مصاحبه‌شوندگان نشان از تغییری قابل توجه در شهر تاریخی دارد.

از دیدگاه نظری، نتایج این پژوهش حاکی از آن است که تداوم زیست اجتماعی در شهرهای تاریخی صرفاً محصول حفاظت کالبدی یا مدیریتی نیست؛ بلکه وابسته به درونی‌شدن ارزش‌های میراثی در زیست‌جهان ساکنان است. در تجربهٔ یزد، ثبت جهانی هرچند در مقاطع کوتاه موجب افزایش توجه عمومی و تعمیق یا بازتولید ارزش‌های فرهنگی شد، اما در بلندمدت، به‌واسطهٔ نبود ساختار مدیریتی پویا، ناهماهنگی نهادی و غلبهٔ منطق اقتصادی بر فضاها و مناسبات جاری درون آن‌ها، به گسست در پیوستار حیات اجتماعی انجامید و تداوم آن را دچار ضعف ساخت. این یافته با مبانی نظری منظر شهری تاریخی یونسکو (UNESCO, 2011) هم‌راستا است که بر ضرورت توازن میان پویایی اجتماعی و حفاظت کالبدی تأکید دارد.

با این وجود دگرش‌پذیری شهر تاریخی از رهگذر ثبت جهانی، پایا و پایدار نبوده و در اثر تحولات بعدی مانند نوسان‌های سیاسی، اقتصادی، همه‌گیری کووید و... دچار توقف و رکود گردید. درواقع ثبت جهانی در شهر تاریخی یزد تا حد بسیار مشخصی در پیوند با سایر عوامل تأثیرگذار فرادست بوده و در برهم‌کنش با آن‌ها بر زیست‌جهان شهر تاریخی اثر گذاشته یا اثر خود را از دست داده است؛ چنانکه بسیاری از پیامدهای مورد اشارهٔ مصاحبه‌شوندگان در ارتباط با ثبت جهانی پس از مدتی بی‌اثر یا کم‌اثر شدند.

در نهایت، می‌توان گفت که ثبت جهانی در یزد نه‌تنها نوعی بازآرایی در الگوهای فضایی، مدیریتی و فرهنگی شهر تاریخی ایجاد کرده، بلکه در سطح گفتمانی نیز «معنای حفاظت» را دگرگون ساخته است؛ از ارزش‌محوری و تداوم اجتماعی به سوی کالایی‌سازی فضا و بهره‌وری اقتصادی. بااین‌حال، این فرایند واجد پویایی بالقوه‌ای است که در صورت بازتعریف نقش جوامع محلی، بازنگری در مدل‌های مدیریتی و تقویت پیوند میان اهداف میراثی و کیفیت زندگی روزمره، می‌تواند بار دیگر در جهت تداوم اجتماعی شهرهای تاریخی به‌کار گرفته شود.

تشکر و قدردانی

لازم است تا از تمامی متخصصان و کنشگران محترمی که وقت گران‌بهای خود را جهت مصاحبه با نگارندگان به پیشبرد این پژوهش اختصاص دادند، قدردانی نماییم.

پی‌نوشت‌ها

1. Lozanovska
2. Li
3. Stjernström

۴. در پژوهش‌های قبلی که توسط پژوهشگران صورت گرفته و به مصاحبه با جامعهٔ محلی ساکن در بافت تاریخی در ارتباط با پدیدهٔ گردشگری و ثبت جهانی پرداخته شده، به‌وضوح مشاهده شده است که شرایط اقتصادی و اجتماعی کلان کشور بر نگاه ایشان در ارتباط با ثبت جهانی (به‌عنوان پدیده‌ای متأخر در بافت تاریخی که تغییراتی را به همراه داشته) تأثیر گذاشته و سوگیری ناشی از شرایط کلان اقتصادی و اجتماعی به این پدیده نیز تعمیم داده شده است. در نتیجه امکان تفکیک اینکه نگرش فعلی در اثر ثبت جهانی بوده یا متأثر از سایر پدیده‌ها یا شرایط یادشده است، در یافته‌های پژوهش ایجاد اختلال می‌کند.

۵. پرسش‌های اولیه از مصاحبه‌شوندگان به شرح زیر بوده است؛ هرچند که به دلیل نیمه‌ساختاریافته بودن مصاحبه‌ها، به فراخور پاسخ‌های هر مصاحبه‌شونده یا تجربه‌های خاص او در ارتباط با بافت تاریخی یزد، پرسش‌های دیگری نیز به موارد زیر افزوده می‌شد:

- عمده‌ترین تغییرات، پیامدها و اثرات ناشی از ثبت جهانی در شهر تاریخی یزد شامل چه مواردی بوده است (در تمامی ابعاد کالبدی، مدیریتی و حقوقی، اقتصادی و گردشگری، فرهنگی و اجتماعی و...)؟ روایت‌ها و توصیفات خود را خواه مثبت یا منفی یا خنثی بیان کنید.
- هریک از این تغییرات و پیامدها چه تأثیرات مستقیم یا غیرمستقیمی بر زندگی اجتماعی در شهر تاریخی گذاشته است؟ (اعم از تثبیت، تداوم، تغییر یا گسست). لطفاً ارزیابی خود را توضیح دهید.
- وضعیت تداوم اجتماعی شهر تاریخی یزد را در حال حاضر چگونه می‌بینید؟ به لحاظ حافظه و روایت‌های محلی، استمرار نسلی، تداوم زندگی محله‌ای و آیین‌های مربوط به آن، شیوه‌های زیست و ادراک فضا و...
- این وضعیت از چه زمانی در بافت تاریخی یزد پدیدار شد؟ آیا ارتباطی با مسئلهٔ ثبت جهانی داشت یا به عوامل دیگری وابسته بود؟
- با توجه به اینکه اصلی‌ترین هدف پلان مدیریت، احیا و حمایت از سکونت بوده است، تغییرات را تا چه میزان در راستای تحقق این هدف ارزیابی می‌کنید؟ (ضوابط، حمایت‌های مالی، تبلیغات و...)
- موانع و چالش‌های پیش روی تحق پلان مدیریت شهر تاریخی کدامند؟

اطلاعات مربوط به مصاحبه‌شوندگان پژوهش و دلیل انتخاب هریک جهت انجام مصاحبه به‌طور خلاصه در جدول زیر آمده است:

گروه	کد مصاحبه شونده	جایگاه (علمی، حرفه‌ای یا مدیریتی) در زمان ثبت جهانی تا زمان مصاحبه
مشاوران، پژوهشگران و کنشگران حفاظت و مرمت	P1	شهرساز؛ دانشجوی دکتری شهرسازی دانشگاه تربیت مدرس، عضو تیم مطالعاتی پرونده ثبت جهانی شهر تاریخی یزد و کارشناس سابق پایگاه میراث جهانی یزد
	P2	شهرساز و حفاظت‌گر؛ دانشجوی دکتری مرمت دانشگاه علم‌وصنعت، عضو تیم مطالعاتی پرونده ثبت جهانی شهر تاریخی یزد و کارشناس سابق پایگاه میراث جهانی یزد
	P3	حفاظت‌گر؛ دانشجوی دکتری مرمت دانشگاه هنر، کارشناس سابق پایگاه میراث جهانی یزد
	P4	حفاظت‌گر؛ دانش‌آموختهٔ کارشناسی ارشد مرمت از دانشگاه هنر اصفهان عضو مهندسان مشاور معماری و مرمت رفاطلاعات موجب دستیابی به مصاحبه‌شونده می‌شود و مدیر پروژه‌های مرمت ابنیهٔ تاریخی، کارشناس سابق پایگاه میراث جهانی یزد
	P5	حفاظت‌گر؛ دانشجوی دکتری مرمت دانشگاه هنر اصفهان، کنشگر حفاظت از میراث فرهنگی کارشناس سابق پایگاه میراث جهانی یزد
	P6	حفاظت‌گر؛ دانش‌آموختهٔ کارشناسی ارشد مرمت از دانشگاه شهید بهشتی؛ کنشگر حفاظت و میراث فرهنگی در محلهٔ زرتشتیان
	P7	دانش‌آموختهٔ کارشناسی معماری از دانشگاه یزد؛ طراح و سرپرست کارگاه‌های مرمت ابنیه
	P8	حفاظت‌گر و معمار؛ دانش‌آموختهٔ کارشناسی ارشد معماری از دانشگاه علوم تحقیقات؛ مدیرعامل مهندسان مشاور معماری و مرمت رف و مدیر پروژه‌های مرمت ابنیه تاریخی اطلاعات موجب دستیابی به مصاحبه‌شونده می‌شود
	P9	حفاظت‌گر؛ دانش‌اموختهٔ دکتری مرمت از دانشگاه تهران؛ مدرس دانشگاه هنر اصفهان؛ مدیر پایگاه میراث جهانی باغ ایرانی و معاون اسبق میراث فرهنگی استان یزد اطلاعات موجب دستیابی به مصاحبه‌شونده می‌شود
	P10	حفاظت‌گر؛ دانشجوی دکتری مرمت دانشگاه هنر، همکاری پروژه‌های پژوهشی در بافت تاریخی یزد؛ کنشگر محلی بافت تاریخی در محلهٔ شیخداد و هم‌بنیان‌گذار سمن به‌اضافه
	P11	حفاظت‌گر؛ دانش‌آموختهٔ کارشناسی ارشد مرمت شهری از دانشگاه تهران؛ بنیان‌گذار شرکت مشاور مرمت خانه تراباطلاعات موجب دستیابی به مصاحبه‌شونده می‌شود؛ کنشگر حفاظت از میراث فرهنگی؛ معاون صندوق احیای بناهای تاریخی
	P12	حفاظت‌گر؛ دانش‌آموختهٔ کارشناسی ارشد مرمت شهری از دانشگاه تهران؛ مدیر آتلیه شرکت مشاور مرمت خانه تراباطلاعات موجب دستیابی به مصاحبه‌شونده می‌شود و مدیر پروژه‌های مرمت ابنیه تاریخی
	P13	شهرساز؛ دانش‌آموختهٔ کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری از دانشگاه یزد؛ کارشناس سابق پایگاه میراث جهانی یزد
	P14	شهرساز؛ دانش‌آموختهٔ کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری از دانشگاه علامه طباطبایی؛ عضو تیم مطالعاتی پرونده ثبت جهانی شهر تاریخی یزد و کارشناس سابق پایگاه میراث جهانی یزد
	P15	معمار و حفاظت‌گر؛ مشاور سرمایه‌گذاری و فعال اجتماعی در بافت تاریخی یزد
	P16	معمار و حفاظت‌گر؛ فعال در مهندسان مشاور
	P17	معمار و حفاظت‌گر؛ پژوهشگر بافت تاریخی و فعال در مهندسان مشاور
	P18	حفاظت‌گر؛ دانش‌آموختهٔ کارشناسی ارشد مرمت از دانشگاه شهید بهشتی؛ عضو هیئت مدیره انجمن صنفی مرمت استان یزد و کنشگر حفاظت و میراث فرهنگی
	P19	حفاظت‌گر؛ دانش‌آموختهٔ کارشناسی ارشد مرمت از دانشگاه علم‌وصنعت؛ عضو مهندسان مشاور معماری و مرمت رفاطلاعات موجب دستیابی به مصاحبه‌شونده می‌شود
	P20	حفاظت‌گر؛ عضو مهندسان مشاور معماری و مرمت رف
	P21	معمار؛ دانشجوی دکتری معماری دانشگاه یزد؛ فعال دانشجویی و میراث فرهنگی
	P22	معمار و حفاظت‌گر؛ دانش‌آموختهٔ کارشناسی مرمت و احیای بناها و بافت‌های تاریخی از دانشگاه هنر
فعالان گردشگری	P23	عضو هیئت مدیره مرکز توسعه گردشگری پارک علم‌وفناوری یزد
	P24	مدیرعامل مرکز توسعه گردشگری پارک علم‌وفناوری یزداطلاعات موجب دستیابی به مصاحبه‌شونده می‌شود
	P25	راهنمای گردشگری و مسئول کمیتهٔ گردشگری پایدار میراث فرهنگیاطلاعات موجب دستیابی به مصاحبه‌شونده می‌شود

گروه	کد مصاحبه شونده	جایگاه (علمی، حرفه‌ای یا مدیریتی) در زمان ثبت جهانی تا زمان مصاحبه
کارشناسان دستگاه‌های مدیریت شهری شهری	P26	پژوهشگر تاریخ؛ دانش‌آموختهٔ دکتری تاریخ از دانشگاه بین‌المللی قزوین؛ مدیرکل پیشین میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان یزداطلاعات موجب دستیابی به مصاحبه‌شونده می‌شود
	P27	مدیر پایگاه میراث جهانی شهر تاریخی یزداطلاعات موجب دستیابی به مصاحبه‌شونده می‌شود
	P28	مدیر ادارهٔ موزه‌های اداره کل میراث فرهنگی استان یزداطلاعات موجب دستیابی به مصاحبه‌شونده می‌شود
	P29	کارشناس سابق معاونت معماری و شهرسازی شهرداری یزد، مدیر مرکز خلاقیت و نوآوری شهرداری یزداطلاعات موجب دستیابی به مصاحبه‌شونده می‌شود
مشاوران املاک	P30	مشاور املاک فعال در محدودهٔ بافت تاریخی یزد

6. Historic Urban Landscape
7. Richards
8. Smith
9. Harvey
10. Bandarin
11. van Oers
12. Nora
13. Altman
14. Low
15. Photo walk

۱۶. در اینجا روایت نه‌تنها به‌مثابهٔ شیوه‌ای برای توصیف پدیده‌ها یا سلسله‌ای از پدیده‌ها، بلکه به‌معنای نیرویی درونی و قدرت‌مند برای شکل دادن به زیست انسانی در نظر گرفته شده است.

۱۷. دگرش براساس تعریف فرهنستان زبان و ادب فارسی عبارت است از «فن تغییر یک ایدهٔ موسیقایی که معمولا پس از ظهور اولیه آن ایده اعمال می‌شود».

فهرست منابع

- آقایی، پرویز؛ توکلی‌نیا، جمیله؛ کلانتری، محسن و فنی، زهره (۱۳۹۸). تولید و بازتولید فضا در چرخه دوم انباشت سرمایه؛ نقدی بر زندگی روزمره در فضای زیسته. باغ نظر، ۱۶(۸۰)، ۲۹–۴۰. https://doi.org/10.22034/bagh.2019.151034.3799
- اسمیت، سدونی و واتسون، جولیا (۱۴۰۱). ادبیات من: راهی به فهم خود، زندگی‌نگاری و روایت‌های شخصی. ترجمه رویا پورآذر. نشر اطراف.
- پاکزاد، جهانشاه (۱۳۹۱). مبانی نظری و فرایند طراحی شهری. انتشارات شهیدی.
- پایگاه میراث فرهنگی شهر تاریخی یزد (۱۳۹۴). پرونده پیشنهاد ثبت شهر تاریخی یزد در فهرست میراث جهانی.
- پایگاه میراث جهانی شهر تاریخی یزد (۱۳۹۶). مروری بر پلان مدیریت پرونده ثبت جهانی شهر تاریخی یزد.
- پایگاه میراث جهانی شهر تاریخی یزد (۱۴۰۱). گزارش ارزیابی و سنجش وضعیت عرصه میراث جهانی شهر تاریخی یزد [گزارش پژوهشی].
- پایگاه میراث جهانی شهر تاریخی یزد (۱۴۰۳). ارزیابی تداوم زندگی اجتماعی شهر تاریخی یزد پس از ثبت جهانی [گزارش پژوهشی].
- پایگاه میراث جهانی شهر تاریخی یزد (۱۳۹۹). گزارش ادواری پایش شهر تاریخی یزد در دوره سه‌ساله پس از ثبت جهانی [گزارش پژوهشی].
- پوربهادر، پوپک و فدائی‌نژاد برامجردی، سمیه (۱۳۹۷). بازشناسی چارچوب نظری رویکرد حفاظتی منظر شهری تاریخ. شهر ایرانی–اسلامی، ۳۱، ۶۳–۷۴.
- تاج‌بخش، مونا و پاکزاد، جهانشاه (۱۳۹۵). درآمدی بر فهم اعیان‌سازی و پیامدهای ناخوشایند آن. صفّه، ۲۶(۷۵)، ۷۹–۹۸. https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.1683870.1395.26.4.5.4
- تیمورتاش، سارا؛ حناچی، پیروز؛ طالبیان، محمدحسن و سرزعیم، علی (۱۴۰۲). ارزیابی اقتصادی اثرات ثبت جهانی بر توسعه گردشگری: مقایسه موردی یزد و همدان. هنرهای زیبا: معماری و شهرسازی، ۲۸، ۵–۱۴. https://doi.org/10.22059/

jfaup.2023.322019.672817

- جاودان، مجتبی؛ قاسمی، مسلم و ریاضی، آرزو (۱۳۹۸). تحلیلی بر چرخه حیات اجتماعی در مقصدهای گردشگری فرهنگی (مطالعه موردی: شهر ماسوله). برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، ۳، ۱۴۱–۱۶۷. https://doi.org/10.22080/jtpd.2020.16482.3054
- خرم‌روئی، ریحانه؛ پهلوان، پرتو؛ ظریف‌عسگری، الهه و صبوری، سمیه (۱۳۹۹). گرگان از منظر میراث و آیین. فصلنامه هنر و تمدن شرق، ۸(۲۸)، ۱۳-۲۲. https://doi.org/10.22034/jaco.2020.218052.1142
- شلد، سوزان؛ تاپلین، دانا و لو، ستا (۱۳۹۰). نگرشی نو بر تنوع فرهنگی در فضاهای عمومی با تأکید بر پارک‌های شهری. ترجمه واراز مرادی مسیحی، نازیلا رشیدپور، و علی ذوقی. سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری تهران.
- عظیمی، شراره و پرتوی، پروین (۱۳۹۹). پدیدارشناسی تجربه‌زیسته ساکنان بافت تاریخی شهر یزد در مواجهه با گردشگری. نامه معماری و شهرسازی، ۱۳\(۲۹)، ۵–۳۲. https://doi.org/10.30480/aup.2020.2299.1454
- فاضلی، نعمت‌اله (۱۳۹۹). کلان‌شهر و فرهنگ؛ جستارهای انسان‌شناختی دربارهٔ پژوهش شهری، فرهنگ و سیاست شهری. نشر فرهامه.
- کریس، ژروم و دی‌سنا، جودیت (۱۴۰۰). اعیانی‌سازی در جای‌جای جهان: اعیان‌سازان و آواره‌شدگان. ترجمه آیدین ترکمه و آرش ترکمه. همشهری.
- محسنی، ملیحه و زمانی‌فرد، علی (۱۳۹۸). رهیافتی بر خوانش روابط اجتماعی در بافت تاریخی (بررسی موردی: گذر تاریخی آقابزرگ کاشان). نامه معماری و شهرسازی، ۱۱\(۲۲)، ۷۱–۹۰. https://doi.org/10.30480/aup.2019.690
- فلامکی، محمدمنصور (۱۳۸۴). حریم‌گذاری بر ثروت‌های فرهنگی ایران. (چاپ اول، جلد ۱). نشر فضا.
- محمودی‌قوژدی، محمدرضا؛ طالبیان، محمدحسن و وطن‌دوست، رسول (۱۴۰۱). تبیین شکاف‌ها و عدم تعادل‌های فهرست میراث جهانی ایران. نامه معماری و شهرسازی، ۱۵\(۳۷)، ۱۲۱–۱۴۵. https://doi.org/10.30480/aup.2022.3988.1874
- یزدگرد، فاطمه؛ حناچی، پیروز؛ و طالبیان، محمدحسن. (۱۴۰۰). مدل ارزیابی وضعیت حفاظت محوطه‌های میراث فرهنگی جهانی (نمونه مطالعه: عرصه ثبت جهانی شهر تاریخی یزد). نقش جهان، ۱۱(۳۴)، ۱۰۱–۱۱۹. https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.23224991.1400.11.2.6.1

- Abbas, H. (2019). *Heritage and urban change in historic cities*. Routledge.
- Altman, I., & Low, S. (Eds.). (1992). *Place attachment*. Plenum Press.
- Ashworth, G. J., Graham, B., & Tunbridge, J. E. (2007). *Pluralising pasts: Heritage, identity and place*. Pluto Press.
- Bandarin, F., & van Oers, R. (2012). *The historic urban landscape: Managing heritage in an urban century*. Wiley-Blackwell.
- Blaikie, N. (2000). *Designing social research: The logic of anticipation*. Polity Press.
- Corbin, J., & Strauss, A. (2015). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* (4th ed.). SAGE Publications.
- Farahani, L. M., & Lozanovska, M. (2015). The social life of historical neighbourhoods: Case study of a Middle Eastern city, Shiraz. *Journal of Architecture and Urbanism, 39*(3), 176–187. https://doi.org/10.3846/20297955.2015.1088416
- Harvey, D. C. (2001). *Heritage pasts and heritage presents: Temporality, meaning and the scope of heritage studies*. Routledge.
- Holtorf, C., & Fairclough, G. (2013). *The new heritage: Critical perspectives on cultural heritage*. Routledge.
- International Council on Monuments and Sites (ICOMOS). (1987). *Charter for the conservation of historic towns and urban areas (Washington Charter 1987)*. ICOMOS.
- Li, J., Krishnamurthy, S., Pereira Roders, A., & van Wesemael, P. (2020). State-of-the-practice: Assessing community participation within Chinese cultural World Heritage properties. *Habitat International, 96*, 102107. https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2019.102107
- Nora, P. (1989). Between memory and history: Les lieux de mémoire. *Representations, 26*, 7–24. https://doi.org/10.2307/2928520

- Parga Dans, E., & Alonso González, P. (2018). The Altamira controversy: Assessing the economic impact of a World Heritage Site for planning and tourism management. *Journal of Cultural Heritage, 30*, 180–189. https://doi.org/10.1016/j.culher.2017.10.011
- Petrić, L., Hell, M., & van der Borg, J. (2020). Process orientation of the World Heritage City management system. *Journal of Cultural Heritage, 46*, 259–267. https://doi.org/10.1016/j.culher.2020.08.006
- Pendlebury, J. (2013). *Conservation in the age of crisis: Historic cities and contemporary policies*. Routledge.
- Rapoport, A. (1990). *History and precedent in environmental design*. Plenum Press.
- Rezaei, N. (2017). Resident perceptions toward tourism impacts in historic center of Yazd, Iran. *Tourism Geographies, 19*(1), 1–22. https://doi.org/10.1080/14616688.2016.1144008
- Richards, G. (2018). Cultural tourism: A review of recent research and trends. *Journal of Hospitality and Tourism Management, 36*, 12–21. https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2018.03.005
- Stjernström, O., Pashkevich, A., & Avango, D. (2020). Contrasting views on co-management of indigenous natural and cultural heritage: Case of Laponia World Heritage Site, Sweden. *Polar Record, 56*, e20. https://doi.org/10.1017/S0032247420000225
- Smith, L. (2006). *The uses of heritage*. Routledge.
- Tucker, H., & Emge, A. (2010). Managing a World Heritage Site: The case of Cappadocia. *Anatolia, 21*(1), 17–29. https://doi.org/10.1080/13032917.2010.9687096
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). (1972). *Convention concerning the protection of the world cultural and natural heritage*. UNESCO.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). (2003). *Convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage*. UNESCO.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). (2011). *Recommendation on the historic urban landscape.* The General Conference at its 36th session, 10 November 2011. UNESCO World Heritage Centre.
- World Heritage Centre. (2015). *Policy document on World Heritage and sustainable development: Policy document for the integration of a sustainable development perspective into the processes of the World Heritage Convention*. UNESCO. http://whc.unesco.org/en/documents/1334
- World Heritage Centre. (2008). *Operational guidelines for the implementation of the World Heritage Convention*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). http://whc.unesco.org/en/guidelines
- Vallance, S., Perkins, H. C., & Dixon, J. E. (2011). What is social sustainability? A clarification of concepts. *Geoforum, 42*(3), 342–348. https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2011.01.002

COPYRIGHTS
Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to Journal of Architecture and Urban Planning. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

نحوه ارجاع به این مقاله
پهلوان‌زاده، محمدرضا و زمانی‌فرد، علی (۱۴۰۵). واکاوی تأثیر ثبت جهانی بر کیفیت تداوم زندگی اجتماعی شهر تاریخی یزد از منظر پژوهشگران و کنشگران حفاظت. *فصلنامهٔ علمی نامه معماری و شهرسازی*، *۱۸* (۵۱)، ۹۳-۱۳۱.

DOI: 10.30480/aup.2026.5983.2284
URL: https://aup.journal.art.ac.ir/article_1563.html